

Forfatter: Jens Lyster

Titel: Hans Thomissøn

Anvendt udgave: Hans Thomissøn

Det Danske Sprog- og Litteraturselskab (dsl.dk)

Det Kongelige Bibliotek (kb.dk)

Georg Brandes

Indhold

- [Indledning](#)
- [Biografi](#)
- [Forfatterskabet](#)
- [Modtagelse](#)
- [Forfatterskabets efterliv](#)
- [Tekstoplysninger](#)
- [Bibliografi](#)
- [Jens Lyster](#)

Indledning.

Maria med skæg

I *Den Danske Salmebog*, 1953, nr. 56 skiller "Jeg vil mig Herren love" i sin begejstrede og henførte lovprisning af Vorherre Jesus sig mærkbart ud fra samtidens, dvs. 1500-tallets salmer. Om Jesus hedder det, at "Han lignes ved solen den klare, som skinner på himlens bold", og han tiltales som "O Jesus, morgenstjerne, mit lys, mit liv, min lyst". Den tørt knirkende sprogtone i de salmer, der skulle undervise den danske almue i den nye lære fra Wittenberg, får ikke lov at præge denne tekst. Ifølge de historiske oplysninger ved salmebogens nr. 56 skyldes salmen Hans Thomissøn, der dog bygger på en i dag ukendt dansk Mariavise. Thomissøn selv lagde ikke skjul på sin inspirationskilde, da han i 1569 gav salmen denne overskrift: "Jeg vil mig en Jomfru loffue, er en gammel Sang om Jomfru Maria, Christelige foruent Jesu Christo til loff oc ære" (*Den danske Psalmebog* 1569 (forkortet *DdP*) 39r). Endvidere opregner Thomissøn i sin salmebog denne og syv andre salmer i et særligt "Register paa de gamle Papistiske Sang, som ere Corrigeret oc rettede" (*DdP* Bbb1r). Det er imidlertid ikke at undres over, at nogen i eftertiden har fået ondt af den behandling, der i reformationstiden blev Mariaviserne til del. Historikeren Troels-Lund ironiserer således over, hvorledes "Reformationen helt havde forjaget Jomfru Maria og klistret Skæg paa hendes Lovsange", ligesom han lovpriser Mariaviserne, fordi de endnu flere årtier efter reformationens indførelse stadig øvede magt over sindene. Og Troels-Lund fortsætter: "Flere saadanne overstrøgne Maria-Sange er bevarede til vore Dage; trods al lemlæstende Omarbejdelse stiger der endnu en egen frisk Duft alene fra de gamle Benævnelser, som man af Klogskabs Hensyn bibeholdt: "Maria bold"! "Jeg vil mig en Jomfru love", "Maria hun er en Jomfru ren" o.s.v." (Troels-Lund: *Dagligt Liv i Norden i det 16de Aarhundrede*, bd. III, 5. udg., 1929-31, s. 143 og 157). Alternativet til Thomissøns og andres kontrafaktur eller moddigtning af Mariaviserne ville dog formodentlig have været, at de var forsvundet aldeles spørløst. Det må derfor regnes til Thomissøns mange fortjenester, at han gennem sine bearbejdelser har bidraget til at bevare værdifuld middelalderlig digtning og tilmed gøre den brugelig i en ny tid.

Biografi

Hans Thomissøn er født den 1. 3. 1532 i Hygum Præstegård femten kilometer øst for Ribe som ældste søn af den lærde magister Thomas Knudsen (o. 1503-81) og hustruen Anna. Faderen Thomas Knudsen er en interessant skikkelse. Han blev i 1528 indkaldt af hertug Christian til Haderslev sammen med de andre præster fra Haderslev Amt og Tørning Len og blev pålagt undervisning i den lutherske lære gennem den stedlige, nyoprettede præsteskoole, ligesom de

blev opfordret til at gifte sig, med mindre de havde gyldige grunde til at lade være. Ved samme lejlighed blev der indsat herredsprovster, der skulle have opsyn med præsternes studering og lærdom. Thomas Knudsen blev provst over både Frøs og Kalvslund herreder i en alder af 25 år. Han efterkom påbuddet om at gifte sig, og ægteskabet blev velsignet med tolv børn, hvoraf flere sønner blev præster og magistre. Herredsprovstiernes nedlæggelse i august 1542 gav den nu fritagne og stadig læselystne provst mulighed for at rejse til Wittenberg i oktober samme år for at studere hos reformatorerne og den 25. 1. 1543 erhverve sig magistergraden (Rørdam i: *Ny Kirkehistoriske Samlinger*, bd. II, 1860-62, s. 253-265, og 4. rk., bd. III, 1893-95, s. 816). Efter hjemkomsten fra Wittenberg blev Thomas Knudsen kannik i Ribe og havde fra da af sin bolig i byen, men vedblev at prædike i Hygum. I dette lærdomsbefordrende miljø med kontakter til både Wittenberg og de danske reformatorer voksede Thomissøn op. Han gik i Ribe Katedralskole, som under rektor Jens Pedersen Grundet var på vej til at blive en mønsterskole for hele riget. Omkring 1550 blev Thomissøn student og drog til København, hvor han især knyttede sig til professor Niels Hemmingsen (*Oratio*, bl. a3v), der formentlig har tilskyndet sin begavede elev til videre studier hos de tyske reformatorer. Allerede den 24.12.1553 blev Thomissøn indskrevet blandt de studerende i Wittenberg som præceptor eller hovmester for tre adelige brødre Lage, Hans og Erik Wensterman (Rørdam i: *Ny Kirkehistoriske Samlinger*, bd. I, s. 471). Under opholdet i Wittenberg blev Thomissøn den 1.8.1555 tildelt magistergraden (Rørdam i: *Kirkehistoriske Samlinger*, 4. rk., bd. III, s. 815) og var ofte tilhører hos Melancthon (*Oratio*, s. 43) og fik her mulighed for yderligere at tilegne sig det filippistiske eller melanchtonianske dannelsesideal. Efter hjemkomsten til Danmark blev Thomissøn af Hans Tausen, der siden 30.4.1542 og til sin død 11.11.1561 var biskop i Ribe, kaldet til rektor for sin gamle skole i Ribe. Thomissøn beretter selv herom i forordet til sin salmebog:

"I det Aar etc. 1557. om Paasken kallede samme Mester Hans Taussen (som da vaar Superintendent i Riberstict) mig til at være en Scholemester i Ribe, oc efterdi ieg da bleff fororsaget, til at vnderuise Vngdommen ocsaa om danske Psalmer ret at siunge vdi Kirckerne, oc der fattedis icke alleniste Noder til mange Psalmer, men ocsaa mange skøne Psalmer som Lutheri siste tydske Psalmebog dog indeholt: Begynte ieg da at beflitte mig her om, at vdspørre de rette gamle Noder til huer Psalme, oc at vdsette nogle besynderlige Psalmer aff Tydsken, paa det at ieg i nogen maade kunde, mig oc andre til bæste, hielpe oc forbædre den Danske Psalmebog: Oc der til hialp mig da min kiere Fader Mester Thomas Knudsøn, som vdi 44. Aar haffuer predicket, oc endnu, i sit 66. Aar, predicker, Gud ske loff, Jesu Christi rene Euangelium vdi [min fødeby] Hygom ved Ribe"

(*DdP* d2v-3r. "min fødeby" er føjet til i 2. udg. af *DdP*).

Om samarbejde mellem Tausen og Thomissøn forlyder der intet. Det er påfaldende, at Thomissøn i sit forord (*DdP* d2v) kun omtaler Tausens tidlige pionergerning, dengang han i Viborg så vel som København "predickedede dristelig Jesu Christi klare Euangelium met stor fruct", hvad Thomissøn ikke kan have oplevet selv. Derimod er han tavs om personlige erfaringer med Ribebiskoppen og nævner kun, at Tausen "loed den danske Psalmebog vdprentis forbedrit, i det Aar etc. 1544", dvs. medens Thomissøn gik i skole et stenkast fra Tausens bispebolig. Der er således næppe tvivl om, at Thomissøn i sin tidlige ungdom har kendt og benyttet den i dag tabte "Tausens salmebog 1544". Da Thomissøn i sin rektortid gik i gang med den indsamling af tekster og melodier, der en halv snes år senere skulle resultere i en ny salmebog, var Tausen en ældre, sygdomsmærket mand, der måske ikke har været positivt interesseret i en salmebogsfornyelse, der skulle reducere hans egen indsats til historie. Det blev derimod Thomissøns far, der kom til at danne makkerpar med sønnen, hvilket kan have tilført salmebogsarbejdet historisk perspektiv. Thomissøns kendskab til de to Malmøreformatorer Claus Mortensen Tøndebinder og Hans Olufssøn Spandemager og deres salmebog (*DdP* d2r) kan meget vel være formidlet af Thomas Knudsen, der kan have kendt

dem personligt fra deres besøg i 1528 på præsteskolens i Haderslev.

Der er flere vidnesbyrd om, at Ribe Katedralskole nød godt af Thomissøns rektorat. Fx blev Anders Sørensen Vedels forældre tilrådet at sende deres fjortenårige søn "til Riber Skole, som da var i stor Flor og meget berømt for den drabelig lærde Mands M. Hans Thomesens Skyld, som den Tid var Skolemester" (Rørdam i: *Kirkehistoriske Samlinger*, 3. rk., bd. IV, 1882-84, s. 41). Samme Vedel kaldte siden (i Jens Pedersen Grundets *Similitudines*, 1567, bl. P6, LN 684) sin gamle rektor "præceptor meus perpetua obseruantia colendus" ("min lærer, der bør æres med evig ærbødighed"). Et notat i katedralskolens bog fra 1590 siger om Thomissøn, at han forvaltede embedets pligter med den største troskab og med frugt. I de sidste år som rektor havde Thomissøn til hører eller underlærer sin tidligere elev Peder Hegelund, der viste sig som en ualmindelig lovende begavelse og blev højt værdsat af rektoren. Fra Thomissøns rektortid foreligger også de første efterretninger om opførelse af skolekomedier i Ribe (*Oratio*, s. 7).

Af oplysninger om bogkøb til skolen i de år ses, at rektor var interesseret i at anskaffe ikke blot musikalske hjælpemidler såsom Hermann Finckes *Practica Musica*, Wittenberg 1556, der er en nøgle til forståelse af de musikalske tegn, men også klassisk litteratur. Han har indkøbt udgaver af Terents, Juvenal og Persius og desuden, hvad der er særlig interessant, et eksemplar af Hadrian Junius' græske leksikon, hvilket tyder på, at der i denne periode er undervist i græsk (Kornerup i: *Ribe Katedralskoles Historie. Studier over 800 Aars dansk Skolehistorie*, s. 261 og 264).

Om Thomissøns iver for at holde latinkundskaberne på et højt niveau vidner en skik i forbindelse med skolens årlige festdag på Skt. Thomas' dag (21.12.). Når dagen nærmede sig, plejede rektor at opgive sine elever et tema, hvorover de skulle skrive et latinsk digt. Deres poetiske frembringelser skulle de foredrage i den større forsamling, der mødte op i skolen på selve festdagen. Dette var således tilfældet den 21.12.1559, hvor rektor holdt en mindetale over den først på året afdøde kong Christian III. I tilslutning til rektors tale foredrog eleverne deres latinske mindedigte om den afdøde konge.

Den nævnte mindetale kom ikke kun til ripensernes kundskab. Den ambitiøse rektor sørgede for, at talen og et "epicedion", dvs. ligvers, af Peder Hegelund blev trykt det følgende år og dediceret til Frederik II. Det antages, at Thomissøn selv opsøgte kongen på Emsborg (Øm Kloster) vest for Skanderborg og overrakte ham det nyudgivne skrift (Rørdam i: *Dansk biografisk Lexikon*, bd. XVII., s. 207). Med sig tilbage til Ribe havde han en kongelig anbefalingskrivelse af 2.1.1561 til universitetets rektor og professorer med oplysning om, at overbringeren af brevet agter sig til universitetet, hvorfor de anmodes om at skaffe ham "ett kald eenthenn ther wdj wniuersitetett eller andenstedz, effther som i kunde formercke, att hand er lerd oc duelig thill" (Rørdam: *Kjøbenhavns Universitets Historie*, bd. IV, s. 172). Da kongen snart efter kom til Ribe, fik Thomissøn desuden løfte om det første kannikedømme, der blev ledigt i kapitlet sammesteds, et løfte, der indfries tre år senere (kongebrev dat. Ribe 23.2.1561; Rørdam: *Kjøbenhavns Universitets Historie*, bd. II, s. 737 f.). Med kongens anbefaling i hånden opgav Thomissøn i marts sit embede og begav sig til København ledsaget af sin hører Peder Hegelund og sin yndlinge elev Anders Sørensen Vedel (Rørdam i: *Kirkehistoriske Samlinger*, 3. rk., bd. IV, 1882-84, s. 42), hvor han var så heldig pinseaften, 24.5. samme år, kun 29 år gammel, at blive kaldet til sognepræst ved Vor Frue Kirke, et embede, der havde været springbræt til bispekald for flere forgængere. Fx havde Niels Jespersen kun haft stillingen i to år, da han i februar 1560 beskikkedes til biskop over Fyn, og efterfølgeren Tyge Asmundsen fik kun otte måneder ved Vor Frue, inden han i oktober 1560 valgtes til biskop i Lund. Først 3. påskedag 1561 holdt Asmundsen sin afskedsprædiken i Vor Frue. Som efterfølger var udpeget Peder Kortsen, tidligere sognepræst i Kerteminde. Kaldsbrevet var allerede skrevet, Kortsen var ankommet til København fra Fyn og havde fået midlertidigt logi hos professor Erasmus

Lætus. Men uheldigvis var Kortsen samtidig blevet kaldet til Maribo. I denne problematiske situation dukkede nu som sendt om ikke fra Himlen, så dog fra Ribe den velanskrevne og af kongen anbefalede Thomissøn op. Det afgjorde sagen. Det beror på en fejltagelse, når Peder Terpager (i: *Ripæ Cimbricæ Descriptio*, 1736, s. 654 f.) og efter ham C.J. Brandt (i: *Den Danske Psalmedigtning*, s. 23) lader Thomissøn begynde sin karriere i København som rektor ved byens latinskole.

På landemodet i Roskilde i juni samme år blev han af biskop og præster valgt til provst for Smørum og Sokkelunds herreder og dermed til Sjællands Stifts øverste provst. Det betød, at han ved givne lejligheder måtte fungere som biskoppens medhjælper eller vikar.

Samme år, den 16.11.1561, holdt Thomissøn bryllup i Vor Frue Kirke med den sekstenårige Margrete, datter af Laurids Michelsen, borger i København. Også faderen Thomas Knudsen var kommet til København i den anledning (Rørdam i: *Ny Kirkehistoriske Samlinger*, bd. III, s. 345). Men allerede den 14.9. året efter døde den unge hustru i barsels seng sammen med barnet. Begge blev begravet i kirken (Rørdam: *Kjøbenhavns Universitets Historie*, bd. IV, s. 151). To sørgedigte blev skrevet af vennen Knud Bramsen i den anledning. I 1563 giftede Thomissøn sig med Magdalene, datter af borg- og senere stiftsskriver i Ribe Mads Anchersen. Begivenheden blev fejret med et lykønskningsskrift med bryllupsdigte af vennerne Hans Philip Pratensis, Rasmus Katholm, Rasmus Christensen og Knud Bramsen. Særlig den førstes bidrag, hyrdedigtet "Daphnis", skrevet i latinske heksametre, udmærker sig ved stor elegance. I mangel af malede portrætter af det unge par må vi ty til Pratensis' lovprisning af Daphnis, hyrdedigtningens fader og i Pratensis' digt et billede på Thomissøn, der åbenbart allerede på dette tidspunkt har gjort sig heldigt bemærket som digter. Således lyder linje 103-109 i Karsten Friis-Jensens oversættelse fra 1987 om baggrund og anledning til jubelen:

"Daphnis, vor lyst, vor hæder, ja håbet det nye som fødtes
Atter af Musernes væld, hin pryd for verden og staden!
Daphnis, som længe har sørget på grund af hustruens bortgang -
Ser I vel! ham vil de hulde gudinder en anden nu skikke,
Muserne højt fra Parnas ham skænker nu een som hans egen,
Just ved den tid, da solen til Jomfruens stjerne tegn glider:
Jomfruen alt i Jomfruens hus sit brudeslør tager".

Hvad ingen andre kilder oplyser, nemlig at datoen for brylluppet må have været omkring 14. august, fremgår af "Jomfruens stjerne tegn" linje 108, ligesom "Jomfruens hus" linje 109 er vielseskirken Vor Frue (Friis-Jensen i: *Museum Tusulanum. Dansk tidsskrift for græske og latinske studier*, 1987, s. 101). Magdalenes skønhed og Daphnis' held prises således, linje 140-145:

"Hyrde, hvor er du af held begunstiget, du som til hustru
Får Magdalene. Fra ansigtet funkler et mageløst lysskær
Helt som stjernernes lys; hendes mund ånder frydefuld elskov,
Øjnene stråler og udsender rentud forførende flammer!
Hun dig vil skænke berømmede børnsbørn, rundet af hædret
Fædrene æt, dig gøre til stamfar for talrige slægter..."

Johannes Pratensis har ikke været den eneste af Thomissøns nære venner, der kunne se kvaliteter i Magdalene. Da Thomissøn døde ti år senere, gik der kun to år, før Magdalene kunne vende hjem til sin gamle præstegård ved Vor Frue, idet hun den 28.11.1575 blev taget til ægte af Rasmus Katholm, der i 1573 blev Thomissøns efterfølger som sognepræst ved Vor Frue, og efter sin første hustrus død i februar 1575 kunne han tillige efterfølge ham som Magdalenes

ægteemand.

Hvis Daphnis har haft bare den mindste lighed med brudgommen Thomissøn, må denne have været et unikum af musikalitet, ja han er den antikke mestersanger Orpheus' lige eller snarere overmand, hvorfor opfordringen lyder linje 174 f. til at ansætte Daphnis i himlen, "sådan at guderne selv med den sødeste sang kan sig mætte!". Daphnis' sang har den forunderligste virkning på alle naturens skabninger og bringer ikke mindst fred i menneskers hjerte og sind, som det fremgår af lovprisningen af Magdalenes ægtefælle linje 150-160:

"Skønneste pige, hvor må du før andre dig lykkelig prise,
Du som så herlig en mand skal ægte, du funklende smykke!
Når på fløjten han magtfuldt tonende sang lader klinge,
Citheren gylden slår an, og knipser de syngende strenge,
Påvirker han vore sanser så lifligt og sindet bevæger,
Dersom det rådløst er, og hjertet med sangen formilder.
Lyder hans sange, så straks står flodbølgens vandstrømme stille,
Vilddyr blir tamme, og kiddene græsser ved løvernes side
Inde blandt skovenes træer, selv bjørnene bidske og tigre,
Før så grumme, vil aflægge helt det rasende vanvid.
Synger han, lytter de fromt og står med spidsede øren..."

Johannes Pratensis' hyrdedigt bidrager både til Thomissøns biografi med en vielsesdato og forudsætter tillige, at Thomissøn på det tidspunkt må have gjort sig gældende som en heldig digter med en sjælden musisk begavelse.

Hyrdedigtet indledes med en skildring af "byen med knejsende tårne og tinder" (linje 6) og beretter dernæst om troppemønstringer i byens omegn og en stor flåde i havnen (linje 40-66) og tegner således et højaktuelt tidsbillede af København under de sidste forberedelser til den syvårskrig, der blev erklæret 31.7.1563 - et par uger før brylluppet - og som kom til at sætte sit præg på størstedelen af Thomissøns korte virke i København.

Syvårskrigen medførte snart dyrtid i hovedstaden og bidrog til de pestepidemier, der i tiden fra 15.9.1564 til januar 1565 standsede al undervisning på universitetet, idet professorerne drog til Roskilde, og studenterne søgte tilflugt, hvor de bedst kunne. Alene i Vor Frue Kirke og på den omliggende kirkegård jordes i 1564 7-800 lig, hvor antallet på et almindeligt år kun udgjorde 60-70 lig (Rørdam: *Kjøbenhavns Universitets Historie*, bd. IV, s. 152). Igen i 1568 greb sygdommen om sig, og den 8. oktober blev al undervisning i København suspenderet for en tid (Rørdam: *Kjøbenhavns Universitets Historie*, bd. II, s. 54-58). Andre af provstens mange gøremål i de år får vi et almindeligt indblik i ved at læse de bevarede protokoller over forhandlingerne på det årlige Roskilde landemøde i 1561-69. Det sidstnævnte år var biskop Hans Albertsen død den 25.5., så det har formentlig været Thomissøn, der har ledet landemødet den 15.6.1569, til hvilken lejlighed han havde affattet en indtrængende opfordring til alvorlig bodfærdighed forud for nadverens modtagelse, beregnet til at skulle oplæses ved gudstjenesten to gange om året (Rørdam 1860-62, s. 470-511). Betegnende for den respekt, der stod om Thomissøns liturgiske indsigt er det formentlig, at et kongebrev af 13.1.1568 i anledning af udbredt uenighed om kirkens ceremonier, specielt i forbindelse med nadveren, fastslog, at alle landets øvrige kirker skulle rette sig efter den ordening og skik, som holdes udi Vor Frue Kirke her udi vor Købstad København (Rørdam: *Danske Kirkelove*, bd. II, s. 105 f.).

Fra disse år har vi kun spredte oplysninger om forhold, hvortil Thomissøns navn udtrykkelig er knyttet. Den 21.9.1564 fik han kgl. bevilling på et kannikedømme i Ribe, hvilket forpligtede ham til at bo ved Ribe Domkirke, naar han ikke længere var sognepræst ved Vor Frue eller

læste ved Universitetet" (Rørdam: *Kjøbenhavns Universitets Historie*, bd. II, s. 738). Måske har kongen allerede da haft en embedsrokade i tankerne. Lejligheden kom, da biskop Hans Albertsen døde i foråret 1569. Biskop Poul Madsen hentedes nu fra Ribe til Sjællands bispestol. Kongen tilkendegav endvidere med et brev af 7.8.1569, at han havde udset sig Thomissøn til den ledige bispestol i Ribe. Valgmændene i Ribe, der havde det afgørende ord, foretrak imidlertid Hans Tausens svigersøn, magister Hans Laugesen, der var lektor ved Ribe Domkirke, som deres ny biskop, og sådan blev det (Rørdam i: *Ny Kirkehistoriske Samlinger*, bd. II, s. 263).

Til Thomissøns videre løbebane hører, at han 2.6.1572 tildeltes den teologiske baccalaureusgrad sammen med professor Rasmus Katholm og hofpræsten Kristoffer Knoff under forsæde af Niels Hemmingsen. Teserne blev udgivet samme år under titlen *Themata Theologica*, LN 918. Den følgende måned havde Thomissøn 21.7. den ære at bistå biskop Poul Madsen og hofpræsten Niels Nielsen Kolding ved dronning Sophies kroning (*Danske Magazin*, bd. I, 1745, s. 26; Chr. Bruun m.fl.: *Danske Samlinger for Historie*, bd. IV, s. 144 og 162; Rørdam i: *Ny Kirkehistoriske Samlinger*, bd. III, s. 496 f. og Rørdam: *Kjøbenhavns Universitets Historie*, bd. II, s. 739).

At Thomissøn med nidkærhed har varetaget det ham pålagte provstetilsyn med præsterne, fremgår af en præstesag fra hans sidste leveår. Fra prædikestolen i Vor Frue havde provsten advaret sine sognebørn imod præsten i Jørlunde, der gav sig af med signeri og trolddomskunster, hvorfor folk fra nær og fjern strømmede til ham. Jørlundepræsten tog anstød af denne offentlige udhængning og indstævnedes provsten for landemodet, der imidlertid dømte, at Thomissøn kun havde gjort sin pligt, og Jørlundepræsten afsattes fra embedet for "sit Trylleri og Guds Ords Vanbrug", hvilken betegnelse muligvis antyder brug af papistiske signeformularer (Rørdam: *Kjøbenhavns Universitets Historie*, bd. II, s. 160 f. og 739). Thomissøn røber i andre sammenhænge sin vagtsomhed over for papisteriet.

Endelig er en enkelt episode fra Thomissøns virke som sjælesørger blevet overleveret. Den 28.6.1567 faldt det i hans lod at berede den unge diplomat og jurist Justus Jonas - søn af Wittenbergprofessoren af samme navn - til døden (Rørdam i: *Ny Kirkehistoriske Samlinger*, bd. III, s. 496). Thomissøn har selv berettet om den politisk bestemte og af kejseren begærede henrettelse i et nu tabt brev til sin broder Knud (D.G. Zwergius' håndskrevne fortsættelse af *Det Siellandske Clerisie*, 1754, under "Hans Thomesen"; P. F. Suhm: *Samlinger*, bd. II, s. 106; Brandt og Helweg i: *Den Danske Psalmedigtning*, s. 23; Rørdam i: *Ny Kirkehistoriske Samlinger*, bd. II, s. 263).

Thomissøn nød stor anseelse i København. Rektoren ved byens latinskole, magister Oluf Thøstesen, er i sit skrift om skolevæsenet, *Parænesis*, Hafn. 1573, LN 1588, fuld af lovord over Thomissøn, og Claus Christoffersen Lyschander, der ganske vist ikke kan have kendt Thomissøn personligt, karakteriserer ham (Rørdam: *Kjøbenhavns Universitets Historie*, bd. I, s. 264) som meget optaget af filosofien og særdeles indsigtfuld i de teologiske skrifter, berømmet både for sin karakter og veltalenhed, vægtig og dannet i sine prædikener for menigheden. Som digter og musiker stod han ikke tilbage for nogen i sin tid ("Vir in Philosophicis disciplinis exercitatissimus et Theologicis scripturis valde peritus, ingenio et eloquio clarus, in habendis ad populum concionibus gravis et elegans, Poëta et Musicus nulli sua ætate secundus"). Ganske i forlængelse af disse lovord forekommer det samtidige notat i Peder Hegelunds optegnelser om, at Niels Hemmingsen havde udset sig dette rigt udstyrede menneske som sin efterfølger ved det teologiske fakultet. Men både Hemmingsen og den gamle Thomas Knudsen i Ribe overlevede Thomissøn, der døde allerede den 22.9.1573 og blev begravet i professorernes kapel i Vor Frue Kirke (Rørdam i: *Ny Kirkehistoriske Samlinger*, bd. III, s. 501). I de sidste to år blev Thomissøn bistået i sit embede af en yngre broder, mag. Povl

Thomissøn, der i 1571 blev kaldet til yngste kapellan ved Vor Frue (Rørdam: *Kjøbenhavns Universitets Historie*, bd. II, s. 748 f.). Ved sit andet bryllup i 1563 var Thomissøn af sin ven Johannes Pratensis blevet stillet i udsigt, at hans brud ville gøre ham til stamfar for talrige slægter. Ved sin død efterlod Thomissøn sig rigtignok to sønner og en datter. Men faderens navn levede ikke videre gennem sønnerne, der begge antog navnet Jæger.

Forfatterskabet

- [Den danske Psalmebog \(DdP\)](#)
- [Andre værker](#)

Det tidligste skriftlige vidnesbyrd fra Thomissøns hånd er tillige det, der blev igangsættende for hans gloriøse karriere. Den mindetale over kong Christian III (død 1.1.1559), som han holdt i Ribe Katedralskole på Skt. Thomas' dag (21.12.) 1559 i en kreds af vellærde mænd, var blevet til efter et gennemgribende forarbejde og sigtede ud over den snævre kreds af ripensere for at blive kendt på rette sted. Derfor sørgede den unge fremadstræbende rektor for talens udgivelse i december året efter. At Thomissøn vælger det reformerte Basel som trykkested for sit første skrift, er bemærkelsesværdigt. Forordet til *Oratio de illustriss. principe ac domino, D. Christiano Tertio* er dateret 12.8.1560 og tilegnet den unge konge Frederik II, der formentlig fra første færd har været talens underforståede, men vigtigste adressat.

Stilen og sproget i talen er den klare, gennemsigtige latinitet, sådan som Melanchton og hans fæller skrev den, endnu et virkeligt levende og smidigt sprog, fortræffeligt egnet til behandling både af filosofiske og teologiske emner og til historisk fremstilling. Om forfatterens humanistiske interesser vidner citater på originalsproget af græske skribenter som Pindar, Theokrit, Euripides, Thucydide, Gregor af Nazianz m.fl.

Når talen fra første færd er blevet så højt værdsat af historikere, skyldes det de mange ejendommelige træk, den indeholder til belysning af Christian III's liv og personlighed, ikke mindst fra ungdomsårene. En kilde til viden om kongens unge år som hertug i Sønderjylland kunne være Thomissøns far Thomas Knudsen, der var jævnaldrende med kongen.

Den luthersk-melanchtoniske tankegang ses ikke mindst i fremstillingen af forfatterens synspunkter for studier og skolevæsen. Medens Luther får æren for reformationens religiøse indsats, står den samtidige reform af skolevæsenet i gæld til Melanchton, der efter Thomissøns mening fuldstændig beherskede alle de fag og sprog, som kirken har brug for. Derfor kom Wittenberg til at danne mønster for reformerne også i andre lande, således i Danmark (*Oratio*, s. 30). Ved sin skildring af den ny tids kirke- og skolevæsen og af den afdøde konges fortjenester af dette tegner forfatteren indirekte et billede af sig selv som melanchtonianer af reneste vand. Stadig fremhæves kongens store arbejde ikke blot for at fri kirken ud af dens "mere end babyloniske" fangenskab (*Oratio*, s. 12 f., 25, 29, 44, 50) for at lade evangeliets lys stråle efter det papistiske mørke, men også hans bestræbelser for at nyordne skolerne, hvori de værdifulde kundskaber og fag (literæ et artes bonæ) kunne dyrkes, uden hvilke prædiketjenesten ikke kan have bestand. Videre hedder det om skolerne, at de ikke blot er planteskoler for kirken, men værksteder for al fromhed og hæderlig færd, hvori de unge kan dannes til livets forskelligartede gerning (*Oratio*, s. 29).

Også teologisk viser forfatteren sig som discipel af Melanchton. I Melanchtons ånd betoner han værdien af fredsommelighed i teologiske forhandlinger og vender sig med afsky fra de heftige stridigheder, der hærgede Tyskland. Havde andre fyrster været sindede som Christian III, der enfoldigt holdt fast ved den rette lære, kunne verden være forskånet for at se de bedste og af kirken mest fortjente mænd overdænges med uretfærdige skældsord og beskyldninger,

medens der udsædes tvivl og usikkerhed i almuens hjerter (*Oratio*, s. 43-45). Det var da virkelig ikke uden grund, at Melanchton - som forfatteren ofte havde hørt det under sit ophold i Wittenberg - stadig priste den blomstrende tilstand i den dansk-norske kirke og sammenlignede den med de troendes samfund i Kapernaum på Kristi tid (*Oratio*, s. 43).

Den hele tale giver indtryk af en skolemester, for hvem de gode studier og den sande lærdom om Gud (literæ bonæ et uera de Deo doctrina) udgjorde dannelsesarbejdets sum (*Oratio*, s. 16; Kornerup i: *Ribe Katedralskoles Historie. Studier over 800 Aars dansk Skolehistorie*, s. 262 f.).

Af digterisk virksomhed fra Ribeårene eller fra den første tid i København er der efter den gængse opfattelse ikke bevaret spor. Vi må imidlertid ud fra Johannes Pratensis' titulering af Thomissøn ikke kun som Daphnis, men som den nye Orpheus, ja som Orpheus' overmand kunne slutte, at Thomissøns musiske talent på dette tidlige tidspunkt har foldet sig ud og stået i fuldt flor. Og eftersom hans sange har den mægtige virkning, at de formilder hjertet og gør vilddyrerne tamme, så kiddene græsser ved løvernes side (linje 157), hvilket spiller på visionen i Es 11,6 f., en profeti om det Guds rige, der skal komme med Kristus, kan der heri meget vel ligge et fingerpeg om, at Thomissøn tidligt har skrevet salmer om Kristi person og embede. Det nævnte kapitel 11 hos Esajas indledes i Christian III's bibel med ordene: "Oc der skal opgaa it Riiss aff Jesse Slect, oc en Quist aff hans roed skal bære Fruct". Just det samme skriftsted dukker op i en af Thomissøns vellykkede kristeligt forandrede Mariaviser, "Maria hun er en Jomfru reen" (*DdP* 41r), hvor 4. strofe lyder:

O Jesse riss oc Daudids quist,
O Jacobs liuse stierne,
Det est du Herre Jesu foruist,
Dit naffn loffuer ieg saa gierne,
Du løste naadelig Verden all
Aff Adams fald,
Du vilt oss styre oc verne.

Det kan være denne og andre kristeligt forandrede Mariaviser, der er de ypperlige sange, som Pratensis roser til skyerne i 1563. Så meget mere som ingen af disse er dateret, i modsætning til de tekster, der affattedes tættere på salmebogens udgivelsesår. Et andet bud på tidlig digtning kan være de to salmer, der kendes fra et skillingstryk efter Thomissøns død: *To Aandelige Viser: Den første, Vil Gud vor HERRE ey met oss staa. Den anden, Mit hierte hui gremmer du dig. Vdset paa Danske, aff M.: Hans Thomissøn. Prentet i Kiøbenhaffn, aff Matz Vilgaard. 1576, LN 1656*. Dette skillingstryk er formentlig et optryk af en udgivelse fra før salmebogens tilblivelse, en prøveballon, der er sendt op for at fornemme, hvordan modtagelsen af sådanne oversættelser ville blive (Lyster i: *Hymnologiske Meddelelser* 2001, s. 253). Måske har Thomissøn endda med den første salme, der er forfattet af Wittenbergprofessoren dr. Justus Jonas, kunnet trøste forfatterens søn Justus Jonas junior, da han i 1567 beredte denne til døden på skafottet. Endelig er i *DdP* 228r, 218v og 256r tre af Thomissøns gendigtninger af Davids salmer dateret til midten af 1560'erne: "Jeg løffter høyt op øyen mine", Salme 121, 1565; "Hui tratzer du oc berømmer dig", Salme 52, 1566; "O Gud huor lenge glemmer du", Salme 13, 1566. Den anden af disse synes skrevet på foranledning af hofpræsten Niels Nielsen Kolding, der den 12.6.1566 udgav *En Kort oc enfoldig Vdleggelse, offuer den LII. Psalme*, LN 1011, der afsluttes af Thomissøns gendigtning af Salme 52. Årstallet 1566 angiver altså her udgivelsesåret og ikke nødvendigvis salmens tilblivelsesår (Malling i: *Hymnologiske Meddelelser* 1972, s. 20 f.). Eftersom Jens Worms forfatterleksikon, bd. I, 1771, s. 234, anfører, at Niels Nielsen Kolding ligeledes i 1566 udgav en nu tabt *Forklaring over Psalm. XIII*, er det nærliggende at formode, at den tredie af de førnævnte salmer har indgået i dette skrift. I konsekvens heraf gætter vi på, at også den første af de nævnte salmer må være trykt i

en eller anden sammenhæng i året 1565. Når mistanken om tidlige tabte Thomissøn-udgivelser først er vakt, vækker det også opmærksomhed, at fire andre af hans gendigtninger af Davids salmer udtrykkeligt er dateret "M. D. lxi", dvs. 1569: *DdP* 223r "Fortørnis icke naar du end seer", Salme 37; *DdP* 264r peestsalmen "O Herre Gud i høyeste thron", Salme 91; *DdP* 266r "O Gud Fader din Soel saa skøn", Salme 104; *DdP* 340v "Herre Gud lær mig mit endeligt", Salme 39 og 90. En separatudgivelse fra 1569 med disse gendigtninger kendes ikke længere. Men den svenske hymnolog L. Högmärck har i sin *Psalmopoeographia*, Stockholm 1736, s. 211, en interessant oplysning om, at Thomissøn i 1569 udgav "Davids Psalmar på Dansk vers"!

Til Thomissøns forfatterskab fra 1560'erne bør også regnes "En Christelig Bøn, dagligen at bede i denne farlige Krig. H. T.", som biskop Hans Albertsen optog i sin udgivelse fra 1564 af tre bededagstaler i anledning af krigen, *Enarratio Psalmi, XX. Exaudiat te Deus & c. In tres Conciones digesta, pro ministris verbi. In diebus precationum 14. 15. 16. Augusti*, LN 311, bl. B9v. Noget originalt præg er der ikke tale i denne krigsbøn med dens karakter af syndsbevidsthed, der ser "denne vduortis Krig oc andre timelige plager, men ocsaa din vrede, den euige Død oc fordømmelse" som Guds velfortjente straf. Ez 33,11 citeres og derefter Luk 5,32, hvor Jesus kommer som "den sande Fredsens Første, at kalde Syndere til penitentze oc bedring".

Når Thomissøns forfatterskab op gennem 1560'erne forekommer så beskedent, er forklaringen formentlig den enkle, at den sparsomme tid, der er blevet til overs fra embedsforretningerne som sognepræst og provst, blev brugt til at indsamle og bearbejde det omfangsrige stof til den salmebog, der skulle se dagens lys i 1569. At dette projekt, der var begyndt på privat initiativ i Ribe i et samarbejde mellem far og søn, på et tidspunkt har fået bevågenhed på højeste sted og sikkert også fået en officiel tilskyndelse, kan der ikke herske tvivl om, selv om der ikke er bevaret noget kongebrev herom, således som det er tilfældet med Niels Jespersøns samtidige *Gradual. En Almindelig Sangbog*, LN 981. Sidstnævnte værk udkom i 1573 og indledes med et kongebrev, "Giffuet paa vort Slott Kiøpnehaffn, Thend 4. dag Augustj, Aar 1565", hvoraf fremgår, at eftersom der hersker stor uenighed i landets kirker m.h.t. ceremonier og salmesang, har kongen ved Niels Jespersøn "ladet Ordinare och tilsammen scriffue thenne Gradual och almindelig Sangbog, paa Latine oc Danske, effter thend form och maade, som her effter følger. Och samme Bog vnder vor Koninglige Priuilegie och Frihed, vdi trøck ladet vdgaa". Det kan ikke læses anderledes, end at Jespersøns graduale allerede i 1565 har været på vej til at blive trykt. Gradualet udkom imidlertid først syv år senere. Der har været gættet på manglende bogtrykkerkapacitet eller mangel på typografisk materiale til nodetryk som forklaring på den iøjnespringende forsinkelse (Abrahamsen: *Liturgisk Musik*, s. 111 f.; R. Paulli: *Lorentz Benedicht. Bogtrykker og Xylograf i København i sidste Halvdel af det 16. Aarhundrede*, 1920, s. XXIV). Mere nærliggende er det dog at se forsinkelsen som udtryk for bevidste forhalingsmanøvrer fra deres side, der støttede Thomissøn i hans tidkrævende videnskabelige arbejde med at skabe en på de bedste tekster og melodier funderet ny salmebog. Det ville for Thomissøns stortanlagte og årelange projekt have været skønne, spildte kræfter, ja rent ud sagt en katastrofe, dersom Jespersøns graduale var udkommet i 1565 og havde fået den normdannende og enerådende betydning for gudstjenestens salmetekster og -melodier, som der lægges op til i det vidtgående kongebrev af 4.8.1565, der straks må have fået alarmklokkerne til at ringe i den magtfulde vennekreds omkring Thomissøn. Til alt held for Thomissøn var Niels Jespersøn geografisk udmanøvreretovre på Fyn, hvorimod Thomissøn var centralt placeret ved Vor Frue Kirke og i kontakt med både biskop Hans Albertsen, universitetets professorer og hofpræsten Niels Nielsen Kolding, der alle kunne orientere kongen om det store arbejde, som stiftsprovsten havde i gang. Udgivelsen af gradualet blev udskudt, men næppe med Niels Jespersøns gode vilje. Under kongens ophold på Nyborg Slot ved årsskiftet 1566-67 må Niels Jespersøn have haft foretræde for kongen og har da bragt det skrinlagte graduale i erindring. Det gav anledning til et nyt kongebrev, dateret Nyborg den 12.1.1567 til biskop Hans Albertsen og professorerne i København med en henstilling til at sørge for, at gradualet "med

thet første motte komme vnder hender och bliffue trøgtt och ferdiig giortt". Atter sker der ingenting, så vi må nok engang formode, at "københavnerkredsen" har gjort sit arbejde og foreholdt kongen det nyttige i, at gradualet og den kommende salmebog kunne bringe nøjagtigt identiske salmer, så der ikke ved udgivelsen af de to bøger skulle opstå ny forvirring og uenighed om salmernes rette skikkelse. Den af os postulerede "københavnerkreds" er oven i købet magtfuld nok til året efter at udvirke et kongebrev af 13.1.1568, der gør Vor Frue Kirke i København til den mønsterkirke, hvis liturgi fremover skal være normgivende for hele riget (Rørdam: *Danske Kirkelove*, bd. II, 105 f.). Fra nu af er Jespersøns graduale degraderet til at spille andenviolin og må pænt vente på kammertonen fra Vor Frue. Denne nye magtfordeling fik formentlig sit grundskud den 25.5.1569, da Hans Albertsen døde og efterlod sig et magttomrum, hvor salmebogsprojektet måtte klare sig uden den hidtidige beskytter og fortaler. Ikke bare havde Albertsen været Sjællands biskop, men han beklædte også ved sin død rektorstillingen ved universitetet og kunne ad den vej sikre sig professorernes opbakning i salmebogssagen. Med denne magtfulde støttes bortgang kunne den utålmodige majestæt nu omsider kræve salmebogen udgivet uden yderligere opsættelse, ligesom de biskopper, der hidtil var holdt uden for indflydelse og næppe alle har elsket Thomissøn lige højt, nu fik en ny chance. Allerede 9.6. blev Ribebiskoppen Poul Madsen beskikket til embedet som Sjællands biskop, og selv om salmebogen stadig manglede en sidste afpudsning, måtte Thomissøn i utide afslutte arbejdet og give det fra sig med et forord dateret "Hafniæ, den 10. dag Augustj. Aar etc. 1569." I løbet af efteråret blev salmebogen trykt af Laurentz Benedicht (hans efterskrift "Til Læseren" er dateret 8.9.1569), og den 5.11.1569 kunne Frederik II fra sin feltlejr foran det belejrede Varberg Slot i Halland udstede det kongebrev, der bekendtgjorde, at "mester Hans Tomessen, sogne prest tiill wor Frue kirke vdi wor kiøbsted Kiøbnehaffn, haffuer nu Religionen tiill beste ladit vdgaa en psalmebog, som er aff the høiglerde vdi wort Vniuersitet i Kiøbnehaffn offuerseet oc approberit, huilken wij ville skal brugis offuer alt riigit" (Brandt i: *Kirkehistoriske Samlinger*, bd. I, s. 137-142; Rørdam: *Danske Kirkelove*, bd. II, s. 135-137). Om gradualet hedder det, at "Mester Niels Jespersen, Superintendent vdi Fyens stigt, effther vor befalninge nu haffuer [det] vnder hender oc med thet første skall kome vdi prent oc vdi lige maade kiøbis tiill alle sogne kirker...". Dvs. at først nu, hvor den normgivende salmebog er udgivet, kan Niels Jespersøn justere sine tekster og melodier i forhold hertil. Når gradualets udgivelse alligevel blev yderligere tre år forsinket, er årsagen utvivlsomt atter at finde i salmebogen, der p.g.a. kongens hastværk ikke nåede at finde en for Thomissøn tilfredsstillende form i 1569. Først da en ny revideret og let udvidet udgave af salmebogen - den såkaldte B-udgave - så dagens lys et par år senere, kunne gradualets tekst indrettes efter denne autoritative udgave af *DdP* og omsider trykkes i 1573 (Lyster i: *Hymnologiske Meddelelser* 1992, s. 195-202). Når det lykkedes Thomissøn at overbevise den nye biskop Poul Madsen om det værdifulde i at lade gradualets tekst justere efter B-udgaven af *DdP*, kan en medvirkende årsag være, at ikke mindst biskoppens broder Jacob Madsen Strobios derved kunne få sine syv salmer i *DdP* gengivet i en væsentligt forbedret version (Lyster i: *Hvad Fatter gjør...*, s. 309 f.). Forhindringsløbet ved tilblivelsen af *DdP* er måske endnu mere kompliceret. Kongebrevet af 5.11.1569, der beordrer alle kirkeværger i hele riget til at anskaffe *DdP*, omtaler konsekvent *DdP* som den *Ny Psalmebog*, skønt vi i dag kender den som *Den danske Psalmebog*. Det er et spørgsmål, om ikke sidstnævnte titel (og kongens våben på titelbladets bagside) er kommet til i den ellefte time inden udgivelsen og måske under indtryk af kongebrevets affattelse i feltlejren ved Varberg for at signalere, at her i krigens sjette år er salmebogen blevet en del af nationens krigsførelse og derfor et passende modstykke til fjendens to år tidligere trykte rigssalmebog *Then Svenska Psalmeboken* med det svenske rigsvåben på titelbladet (Lyster i: *Hvad Fatter gjør...*, s. 308 f.; Andersen i: *Hymnologiske Meddelelser* 1983, s. 68-75; Arvastson smst., s. 86 f.).

Den danske Psalmebog (DdP)

DdP har titelblad og kalendarium trykt i rødt og sort. Foruden det nævnte rigsvåben på titelbladets bagside indledes de to første salmeafsnit med træsnit, ligesom Niels Hemmingsens salme om "Christi Kaarssis daglige Brug" (*DdP* 81r) er illustreret med et stort kors. Det er imidlertid de 216 melodier med den nyeste node-typesats til de i alt 268 salmer, der gør bogen til den fornemste danske salmebog nogensinde og tjener bogtrykker Laurentz Benedicht og redaktøren Thomissøn til uvisnelig ære.

I *DdP* er samlet 41 års luthersk salmesang på dansk, således som Thomissøn har forefundet den i de dengang eksisterende salmebøger og deres tillæg såvel som i de skillingstryk og andre småtryk, der for langt størstepartens vedkommende er gået tabt. Hele dette danske materiale samt en lang række nye oversættelser af tysksprogede tekster er af Thomissøn sorteret og "Ordentlig tilsammenset", som det hedder på *DdP*'s titelblad, dvs. sat sammen ikke i den kronologiske rækkefølge, hvori det så dagens lys, men i den systematiske orden, som gjorde materialet praktisk anvendeligt i "Kircker, Scholer oc Huse" (*DdP* d4r). Om sit indsamlingsarbejde i København og om salmebogens godkendelse fra universitetets side og den kongelige bevilling og befaling såvel som om de redaktionelle principper beretter Thomissøn selv i bogens forord:

"[ieg haffuer] tilhobe samlet mange deilige Loffsange oc Aandelige viser (som ere dictet oc vdset [oversat] aff gudfryctige Christne ædel oc wædel) oc indset dem iblant de andre Psalmer.

Denne Psalmebog formerit met mange Christelige Sang (hen ved 150.) oc offuerseet [gennemset] aff de Høylærde, som læse den hellige Scrifft, oc de andre Professoribus her i Vniuersitetit, haffuer ieg nu i Jesu naffn, effter Kong: Maiest: vor allernaadigste Herris Konning Friderichs den andens, Konnings vdi Danmarck oc Norge etc. naadigste beuilling oc befaling, ladit flittelligen Corrigerit vdgaa, met Noder til alle Psalmer, oc alleniste en Version oc fordanskelse paa huer Psalme, huilcken her i Kiøbenhaffn brugelig er: paa det at andre, for enigheds skyld, ocsaa samme Noder oc fordanskelse bruge kunde.

Psalmerne haffuer ieg set ordentlig [i systematisk orden] oc skifft [fordelt] dem vnder vor Christendoms Hoffuit-Artickler, paa det at mand dissbedre kunde finde de Psalmer, som komme offuer eens met huer synderlige Høytid eller den dags Predicken.

Doctor Morten Luthers, Doct: Justi Jonæ, Doct. Pauli Eberi naffn, met Elisa: Crucigers, Alberj [Erasmus Alberus] og Mathesij [Johannes Mathesius], haffuer ieg set hoss de Psalmer, som de dictede, dog paa Tydsk alleniste: til it vidnisbyrd, end oc for vore Effterkommere, at wi vdi Danmarckis oc Norrigis Riger predicke samdirectelig bekiende oc anamme den sande Euangeliske lærdom i Kircker oc Scholer, lige som den vdi den Vittembergiske Kircke oc Schole lærdis aff Doctor Morten Luther, Philippo Melanthon, oc de andre merckelige [bemærkelsesværdige] Mend, oc endnu læris, Gud være loffuit.

De andre naffne, som staa hoss somme Psalmer, ere deris som dem paa Danske dictet oc vdset haffue: Oc paa det at ieg icke skulle siunis at tillegge mig flere Psalmer, end ieg dictet eller vdset haffuer: Da haffuer ieg i det siste Register ladit sette dette tegn [cirkel med + i] hoss de Psalmer som ieg dictet haffuer: Oc dette tegn [stjerne] hoss dem som ieg aff Tydsken eller noget andet vdset haffuer." (*DdP* d3r-4r)

Ordningen af salmerne i *DdP* består i en emnedeling i 20 afsnit, hvoraf 1-2 og 4-8 er bestemt af Kristi liv, som det giver sig udtryk i kirkeåret: advent, jul, påske, himmelfart, pinse og trinitatis, medens de øvrige afsnit mere er bestemt af dogmatikken. Tilsvarende dispositioner vandt indpas i tyske salmebøger i 1560'erne, fx i *Geistliche Lieder D. Mart. Luth. vnd anderer frommen*

Christen, nach Ordnung der jarzeit, mit Collecten vnd Gebeten, Franckfurt an der Oder 1562, eller den store brødresalmebog *Kirchengeseng darinnen die Heubtarticke des Christlichen glaubens kurtz gefasset vnd ausgeleget*, 1566. Sidstnævnte falder i to dele: "Das erste Teil der geistlichen Gesenge, von den wercken Jhesu Christi" og "Das Ander Teil der geistlichen Gesenge, von den fürnemsten Artickeln Christlicher Lere". Et geografisk nærmere forbillede for *DdP* er *Geistlike Leder vnde Psalmen D. Martini Lutheri vnde anderer framen Christen*, der ganske vist først kendes i en udgave trykt Rostock 1577, men en tidligere udgave kan gerne være kommet sidst i 1560'erne. *DdP* følger *Kirchengeseng* 1566 ved mellem afsnittet "Om Christi Fødsel" og "Om Christi pine oc Død" at indskyde "Om Christi person oc Embede". I forhold til Rostock 1577, der lader nadveren efterfølge af boden og først derefter troens retfærdighed, indfører *DdP* efter nadveren "Om Guds Ord" og "Om Skabelsen" og lægger således afstand mellem nadver og bod. Nye i forhold til Rostock 1577 er "Om Ecteskab" og "Om Verdzlig Øffrighed". Hvad dispositionen af de enkelte afsnit angår, anbringes de klassiske, latinske hymner forrest, tillige med Davids salmer, der normalt bringes i den bibelske rækkefølge. Nyere salmer, herunder Thomissøns egne, sættes ofte sidst i afsnittet. Andre hensyn kan spille ind. Fx indledes *DdP* med Luthers "Nun komm, der Heiden Heiland" i Thomissøns oversættelse. Denne salme stod nemlig først i alle de tyske salmebøger, der kunne tjene som mønster for *DdP*. Eftersom en dansk oversættelse af denne og andre centrale Luthersalmer endnu ikke forelå, blev det Thomissøns lod at råde bod herpå. I alt har Thomissøn med en [stjerne] betegnet 39 tekster som sine oversættelser, medens [cirkel med + i] kendetegner 9 tekster som hans originale salmer.

Thomissøn har indsamlet og gennemgået alt, hvad der fandtes af salmer på dansk, og optaget det meste i *DdP*. Når der forelå flere oversættelser af samme tyske salme, foretog han som regel, men ikke altid, et valg, og Claus Mortensens tekst gik da forud for Christian Pedersens. Af dubletter forekommer dog stadig fx "Alleniste Gud i Himmerig" (*DdP* 109v) og "Alene Gud i det høye være ære" (*DdP* 308r). I nogle tilfælde erstattede Thomissøn en ældre oversættelse med en af eget fabrikat. Således er Hans Tausens "NV begynde wi at quæde" i *En Ny Psalmebog* 1553 bl. 165r udskiftet med "En vise ny ville wi nu quæde" (*DdP* 237r), men med bibeholdelse af adskillige af Tausens vers. I *En Ny Psalmebog* 1553 bl. 104r findes "Den ypperste høytid" med kun én strofe, men i *DdP* 97r har Thomissøn medtaget yderligere fem strofer i egen oversættelse. Med en [stjerne] mærker han også "FRa Himmelen kom den Engle skar" (*DdP* 24v) som sin oversættelse, selv om samme julesalme af Luther optræder i *En Ny Psalmebog* 1553 bl. 158v. Med det forbehold, der ligger i usikkerheden om, hvad der under disse betingelser opfattes som nyt og gammelt, kan 147 af *DdP*'s 268 salmer betegnes som nye.

Til det nye må henregnes de førnævnte kristeligt forandrede Mariaviser såvel som de sange, der er hentet ud af hr. Michaels *Jomfru Marie Psaltere*, 1496, og hvoraf Thomissøn med en [stjerne] tager ansvaret for "O Jesu hør mig for din Død" (*DdP* 57r) og "Synden gjør Mennsken blind oc lam" (*DdP* 162v), men påfaldende nok ikke for tre andre af hr. Michaels tekster. "Den gamle Christelige Dageuise" med rødder dybt i middelalderen har i *DdP* 316v fået en mesterlig bearbejdelse, det oplyses blot ikke af hvem. Der er næppe tvivl om, at en eller flere af bidragerne til *DdP* har ønsket at bevare deres anonymitet, og at Thomissøn har taget deres navne med sig i graven. Kravet om anonymitet kan udspringe af et ønske hos digteren om først at se, hvorledes bidragene bliver modtaget. Det er formentlig dette ønske, der ligger bag de tre anonyme akrostikosalmer over Christian III's og Frederik II's valgsprog (*DdP* 276v-279r). At Frederik II efter salmebogens udgivelse må have givet sin allernådigste velvilje tilkende, kan sluttes deraf, at Thomissøn i udg. B røber, at han er ophavsmanden til alle tre. Ligeledes afsløres i udg. B Jakob Madsens Strobios' forfatterskab til syv hidtil anonyme tekster. Men hvad med de mange øvrige anonyme salmer, både oversættelser og bearbejdelser og originale tekster, der optræder i *DdP* for første gang og hvis oprindelse Thomissøn umuligt kan have været uvidende om? Det ser ud, som om Thomissøn hellere end gerne anfører

navnene på "de gudfryctige Christne ædel oc wædel", der har "dictet oc vdset" (forordet, *DdP* d3r) bogens salmer på dansk, da disse navne bærer vidnesbyrd om evangeliets udbredelse hos både høj og lav i hele riget, fra Bornholm i øst til Ribe i vest. Det virker derfor som en bevidst fortielse, når forfatter- eller snarere oversætternavnene mangler ved så mange salmer. Et kvalificeret gæt skal være at pege på den gamle magister Thomas Knudsen i Ribe som ophavsmand til hovedparten af de anonyme salmer, den kristelige dagevise indbefattet. Hans navn er ganske vist kun anført ved en eneste tekst, nemlig dobbeltsalmen "Herre ieg er nu gammel oc graa" og "DEN Christelig Kirckis Alderdom" (*DdP* 260v-262r), der bærer den fælles overskrift "En Bøn for gamle Folck, oc om den Christelige Kirckis Alderdom. Aff den lxxi. Psalme, oc Esaiaæ. xlvj. Capitel. M. Thomas Knudss Hygom. M. D. lxxix." Det er påfaldende, at Thomas Knudsen kun skulle have bidraget til *DdP* med dette alderdomsværk, al den stund han i det før citerede forord omtales som den, der fra første færd hjalp til med at "vdspørre de rette gamle Noder til huer Psalme, oc at vdsette nogle besynderlige Psalmer aff Tydsken" (forordet, *DdP* d3r). Med sin kontakt til Wittenberg og til miljøet i Haderslev 1528 og med en fortid som præst i den katolske tid og med sin daglige adgang til arkiver og biblioteker ved Ribes domkirke og katedralskole har Thomas Knudsen haft de bedste betingelser for løbende at give den travle stiftsprovst i København en faderlig håndsrækning til et salmebogsprojekt, der ustandseligt var i tidnød. At familiesammenholdet har været stærkt ses også af, at lillebroderen Povl i 1571 kom sin broder til undsætning som yngste kapellan ved Vor Frue, skønt han som magister var berettiget til en bedre aflagt stilling. Når kun den nævnte dobbeltsalme fra 1569 har bevaret Thomas Knudsens navn som salmedigter, forstås dette nok bedst ved at opfatte denne ene salme af den gamle provst fra Hygom som den uofficielle medredaktørs signatur eller en slags pars pro toto. Det ville have virket for anmassende og givet et uheldigt signal om et sammenspist og eksklusivt familieforetagende - hvad *DdP* utvivlsomt har været! - hvis navnet på redaktørens far var anført ved hver tiende salme.

Kendetegnende for *DdP* er den store bredde i både det teologiske og litterære spektrum, der henter en del af sin forklaring i de mange forskelligartede kilder, som redaktøren eller redaktørerne har øst af. I ni afsluttende registre, hvoraf det sidste er et alfabetisk, medens de andre er praktisk-teologiske og historiske, kan det aflæses fx hvilke Davids salmer (2. register) og andre steder i Skriften (3. register), der indgår i *DdP*. De fordanskede latinske hymner m.m. i *DdP*, i alt 37, er opregnet i 4. register. Det 5. register rummer "de gamle sang, som haffue været brugt i Paffuedommet" og er "tilhobe samlet, til it Vidnisbyrd, om de fromme Christen, som leffuede for [dvs. før] vor tid mit vdi den falske Lærdoms store blindhed oc vildfarelse...". Efter dette citat fra den såkaldte Babstske salmebog, Leipzig 1545, bl. Q4v, følger denne oplysning om sangenes funktion: "Oc endog saadanne Danske sang brugtis icke megit i Kirckerne (Thi alle vraaer vaare i Paffuedommet fulde aff Latine sang, huilcket den menige Almue icke forstaa kunde) Dog bleffue de siungit for Dørre, oc vdi huse etc." Blandt de her opregnede ti sange optræder både "Christ stod op aff Døde" og den gamle dagevise "Den signede dag som wi nu see" (*DdP* Aaa8r). Endelig opregner register 6-7 "de gamle Papistiske Sang, som ere Corrigeret oc rettede" og "de Papistiske rim, som her Michel Sognepræst i Othense, screff om Jomfru Marie Psaltere, Aar 1496", hvorefter følger det 8. register med "de Psalmer, som indeholde flere Lærdommer oc kunde ... derfor siungis paa atskillige tider, effter som de met den Lærdom vdi Predicken forhandlis offuer Eens komme", dvs. et praktisk korrektiv og supplement til salmebogens emneinddeling. Det 1. register (*DdP* Aaa3r-6r) rummer en gennemgang af den danske evangeliske messe, som den fejres i Vor Frue Kirke, og som er bemærkelsesværdig ved at rumme ændringer, tilføjelser og udeladelser i forhold til kirkeordinantsens bestemmelser fra 1539, LN 194. Thomissøns liturgiske ideal er en afvekslende, forholdsvis enkel messe på modersmålet med hovedvægten lagt på danske salmer og viderefører således Malmømmessen fra 1528, LN 174 (Mogensen i *Kirkehistoriske Samlinger* 1971, s. 128 f.). Med kongebrevet af 5.11.1569 blev Thomissøns salmemesse konfirmeret fra højeste sted og gjort til norm for hele riget.

Der er allerede nævnt, at *DdP* i nogen grad afspejler Syvårskrigen med dens ulykker og ødelæggende indflydelse på samfundslivet og moralen - hvad der dog ikke hindrer, at 14 af de nye salmer i *DdP* vidner om lån fra svensk tradition (Andersen i: *Hymnologiske Meddelelser* 1985, s. 24). Biskop Hans Albertsens særprægede salme "Jeg ved en vrt baade deilig oc bold" er dateret 1566 og røber anledningen til sin tilblivelse med overskriften "En Bøn mod store Landplager, besynderlige mod Krig oc Feide" (*DdP* 287r). Med et poetisk billedsprog, der er usædvanligt på den tid, men formentlig er legitimeret af Salme 103,15 f., skildrer biskoppen i sin fædrelandssalme, hvorledes riget stander i våde:

"Jeg ved en vrt baade deilig oc bold,
som staar paa Marcken hin rene,
hun spreder sig vd saa mangefold
met blomster oc sine smaa grene.
Nu er der kommen en Storm saa stor,
met frost oc kuld hin stercke,
haffuer slagit det blomster ned til Jord,
saa saare mit hierte mon vercke."

Også den undergangsstemning, der blev befordret af krigen, men som i øvrigt kendetegner sidste halvdel af 1500-tallet, der gjaldt for at være de sidste tider op til den tilstundende dommedag, afspejler sig i salme efter salme, der stereotypt maner til omvendelse og bøn, hvis folket skal undgå Guds vredes ris. De tegn på de sidste tider, som er skildret i Matt 24, var rigeligt til stede både i sol og måne og stjerner og i form af foruroligende nyheder ude fra den store verden. Thomissøns provstekollega i Stege, Niels Jensen Fædder, samler rammende og præcist tidens foruroligede forkyndelse i disse strofer af dommedagssalmen "VAag op vaag op, du Christenhed":

"De tegn som skulle for Dommen skee,
Giffuer Christus oss tilkiende
Hoss Mattheum, at wi kunde see
Tilstunde Verdsens ende.
Thi Antichristen Paffuen i Rom,
Haffuer nu lenge regerit,
I Christi sted sagde at hand kom,
All mact være sig antuordit.

Tyrcken indsetter met mord oc brand,
Den Christelig tro at fordriffue:
Paffuen disligest, i huor hand kand,
Tager Guds Bekiender aff liffue:
Vdøser ynckelig Christnes Blod,
For de vilde icke tilfalde
Den Babylonske Hore til Foed,
Oc hende deris Herre kalde.

Krig oc Orloff maa mand høre,
I mange atskillige Lande:
Stor tuist oc strid wi daglige spørre,
Stor plage sorrig oc vaande:
Met wuonlig kranckeder [usædvanlige sygdomme] oc brad død,
Pestilents oc andit mere,
Dyre Aaring, stor Hunger oc nød,

Saa Gud det bode oc bedre.
(DdP 352r)

Det har undertiden været hævdet, at *DdP* med sine kristeligt forandrede Mariaviser skulle repræsentere en lutherdom, der var romerkirken blidere stemt end Tausen og Palladius. Det er langt fra tilfældet. *DdP* er først og sidst en antipapistisk, evangelisk salmebog. Over for den begyndende modreformation havde den lutherske kirke al mulig grund til at frygte det værste. Derfor gjaldt det om at danne front mod pavekirken i alle livets forhold. Også fromhedslivet og herunder salmedigtningen måtte gøre sig denne front bevidst. Dette ses fx i Niels Hemmingsens salme om "Christi Kaarssis daglige Brug" (*DdP* 81r). Den er i B-udgaven af *DdP* tilegnet "Erlig Velbyrdig oc Gudfryctig Frue Birritthe Gøye til Herluffsholm" og er formentlig skrevet efter Herluf Trolles død den 25.6.1565. For en overfladisk betragtning er der intet antikatolsk i denne meditationssalme over Kristi kors, der ledsages af et stort træsnit med et kors, hvor de fem nedennævnte dyder er fordelt på korsarmsfelterne og midterfeltet:

"Huo som Christi Kaarss vil pryde,
oc der aff euig salighed nyde,
fem ædele Stene hand der i sette,
oc deris kraffter aldrig forgætte,
Tro Ydmyghed Lydactighed
Taalmodighed oc Kierlighed."

Salmen er imidlertid et luthersk modstykke til den rosenkransmeditation, der fx kommer til udtryk i hr. Michaels *Om Jomfru Marie Rosenkrans*, 1515, LN 177, hvor den bedende skal koncentrere sig om de fem store mærkesten i rosenkransen, der symboliserer Kristi død, synden, døden, dommen og Himmerig. Niels Hemmingsen, der beredte Herluf Trolle til døden og derefter forestod begravelsen i Herlufsholm, er formentlig under sine samtaler med enken blevet bevidst om, at der i adelige kredse enten har været en sejlivet fastholden ved rosenkransfromheden eller måske snarere et religiøst tomrum efter rosenkransens forsvinden. Denne mangel råder han bod på med sin korsmeditation. Ikke rosenkransen, men korset skal inspirere den nye fromhed og vække dyderne til live.

I det hele taget er *DdP* et storstilet initiativ til fremme af det lutherske fromhedsliv. Med i alt 49 gendigtninger af Davids salmer har store dele af Psalteren nu fået mulighed for, på tidens melodier, at blive sunget ind i folket. Husandagten i hjemmene er betænkt med morgen- og aftensalmer og bordbønner. Ligeledes er afsnittet "Om Døden oc begraffuelse" vokset betragteligt med flere dødsberedelsesbønner, skrevet bl.a. af Thomissøn og hans gode venner Anders Sørensen Vedel og Rasmus Katholm. Sidstnævnte har if. D.G. Zwergius' håndskrevne 2. del af *Det Siellandske Clerisie* oversat Wittenbergprofessoren Paul Ebers "Bøn til Christum om en salig død", bl. 335r. Formentlig har Katholms oversættelse til at begynde med været et sammenhængende digt, som Thomissøn derefter har gjort syngeligt ved at følge en tysk praksis med at inddele denne tekst i 12 strofer a 4 linier (Lyster i: *Ord, Sprog oc artige Dict*, s. 130-132 og 139-141). Således anes Thomissøns kyndige hånd overalt både i redigeringen af de enkelte tekster og i den overordnede disposition af hele stoffet til en overskuelig praktisk kirkelig håndbog.

Hvad melodierne angår, står Thomissøns indsats som melodiredaktør fuldt på højde med hans arbejde for teksterne. Af de i alt 203 melodier (når dubletter fraregnes) har salmebogen 142 tilfælles med tyske kirkelige kilder. Men heraf stemmer kun 43 ganske overens med tyske forlæg. Varianterne i *DdP* samstemmer i vid udstrækning med tyske kilders varianter, men *DdP*'s varianter manifesterer sig først i de tyske kilder efter 1569. Varianterne i *DdP* dokumenterer endvidere et intimt slægtskab med den specifikke nordtyske kirkesang. Til

belysning af den tyske salmesangs udvikling er *DdP* derfor en kilde af primær værdi, idet dens melodiformer i talrige tilfælde står som ældste kilde for en først i senere tysk overlevering nedfældet syngemåde. At Thomissøn har haft forudsætninger for at give sin sangbog karakter af autentisk kilde for ikke blot dansk, men tillige for tysk sangpraksis, støttes af den omstændighed, at han gennem sit ophold fra 1553 til 1557 i den tyske kirkesangs hovedarnested Wittenberg har haft rig lejlighed til at leve sig ind i den tyske sangtradition. *DdP* står som en udgiverindsats, der er uden sidestykke i den samlede tyske og danske overlevering og betegner den største bedrift i den danske kirkemusiks historie (Henrik Glahn: *Melodistudier til den lutherske salmesangs historie fra 1524 til ca. 1600*, 1954, s. 288 f.; Dal i: *DdP*, 1968, efterskrift s. 21-27).

Andre værker

I årene efter *Den danske Psalmebog* 1569 er de skriftlige vidnesbyrd fra Thomissøns hånd fåtallige. Som nævnt blev det nødvendigt at foretage en række korrektioner og justeringer af *DdP*, inden den blev genudgivet omkring 1571-72. Bl.a. blev den udvidet med "En ny Vise, vdi huilcken faaregiffuis huor faare Verdsens Frelser skulde være Gud oc Mand, oc kand siungis met de Noder, som den Psalme, fra Mennisken haffuer ieg vent min hu, etc. siungis met. D. Nicolaus Hemmingius. 1570" (*DdP* 33v), utvivlsomt aftrykt efter en skillingsvise fra dette år. Inspirationen til denne vise har Hemmingsen hentet i den livlige middelalderlige legende om Guds fire døtre: Fred, Retfærdighed, Barmhjertighed og Sandhed, der er henholdsvis forsvarere og anklagere i processen imod den faldne Adam. I Hemmingsens vise (aftrykt i Brandt og Helweg: *Den Danske Psalmedigtning*, bd. I, nr. 78, og i Malling: *Dansk Salmehistorie*, bd. II, s. 252 f.) er det episke element kogt ned til en formel samtale mellem Guds fire egenskaber: Guds Mectighed, Retfærdighed, Barmhiertighed og Guds Visdom. Igen et eksempel på Hemmingsens omformning af katolske forbilleder, som efter Thomissøns mening er værdifuld for tilvejebringelsen af en ny luthersk fromhed.

Fra 1571 kendes to små litterært ubetydelige digte fra Thomissøns hånd, som imidlertid taler for sig selv om hans teologiske engagement. Det første er trykt som et digt "Til Læseren" ("Vilt du met sanden vide, Huem Antichristen er...") i: Anders Sørensen Vedels *Antichristus Romanus*, 1571 (forord dat. 7.1.1571), bl. C4v, LN 1609. Det andet er et mindedigt med akrostikon IOHAN FRIS TIL HESLAGER ("I Verden maatte ieg friste...") i: Anders Sørensen Vedels *En Predicken som skeede vdi Erlig Velbyrdig oc Gudfryctig mands, salige Johan Friisis begraffuelse vdi Kiøbenhaffn, den nittende dag Decembris, Aar M. D. LXX*, 1571 (forord 24.10.1571), bl. M2v, LN 1617. Begge digte er antikatolske med udsigt til de sidste tider.

Den 15.1.1573 begravede Thomissøn i Frue Kirke grev Günther til Barby, der døde 31 år gammel den 25.9. året forud i mange adeliges nærvær og efter at være beredt til døden af Thomissøn. Snart efter begravelsen udgav han *Trøst aff Gudsord for dennem som aff deris Venners dødelig Affgang bedrøffuis*, LN 1583, som han tilegnede afdødes svigermor, Magdalene Banner til Krabbesholm, salig Iver Krabbes enke, der ikke kunne være til stede i København.

Thomissøn indleder sit skrift med overvejelser om, hvorvidt det er sømmeligt for kristne at sørge og græde over de døde. Argumentationen støttes af rigelige eksempler fra Bibelen og græske oldtidsforfattere. Nok så interessante for os er eksemplerne fra 1560'ernes Danmark, hvor hverdagen kunne være så barsk, at mennesker slet ikke fik stunder til at sørge:

"Ligeruiss som det gaar til met Krigsmend vdi standende strid, naar de ere vdi Drebning mod Fienderne, da haffue de alle hænder fulde paa deris egne vegne, at skiude hugge oc sla, oc verie sig selff, saa at de kunde da icke synderlig sørge for Andre, som styrte trint omkring sig.

Disligeste haffue wi det vel forfarit, at naar Pestilentze regærer, da kunde de Leffuende icke saa sørge for deris Venners Død, som de anden tid pleje at gjøre, fordi de vide aldrig den tid oc stund, at de selff ochsaa falde der hen"

(bl. B3v).

Modellen til efterfølgelse frem for nogen er Vorherre selv, og hans adfærd vejer tungt i argumentationen:

"Vaar det Synd at græde for de Døde, da haffde den wskyldige oc retfærdige Jesus Christus, icke gremmedis oc grædit offuer sin døde ven Lazarum: Men effterdi denne samme Jesus, som da græd, haffde sagd tilforne til den Encke aff Nain, Græd icke. Da giffuer hand tilkiende, at endog det er naturligt at græde for sine venners død, da skulle wi alligeuel saa stille oss i vor graad, som de der lade sig trøste, oc opholde sig met Scrifftens trøst: oc bede Gud om den sande Trøstermand den hellig Aand: oc giffue sig i Samtale met Andre Guds Børn, som kunde husuale dennem ... Thi at ene i raad, oc ene i Sorrig skal mand icke være, som salige Doctor Petrus Palladius sagde"

(bl. B5r og B6r).

Typisk for den af Hemmingsen og Melanchton skolede teolog opregner Thomissøn derefter seks grunde til trøst, hvoriblandt også regnes grev Günthers egen eksemplariske dødsforberedelse, der skildres med sjælesørgerens viden om hele forløbet. En anden trøstgrund er den, at døden rammer os alle, og at den er os nærmere, end vi tror - sagt af den, der selv skulle dø inden årets udgang:

"Gunstige Frue Magdalene Banner, naar i dette betencke, da formindskis vden tuil eders Sorrig, Effterdi denne Edle oc Velbyrdige Herre, Gunter, Greffue til Barby etc. er nu intet nyt vederfarit. Hand vaar it dødeligt Menniske, hand haffuer nu drucket den Skaale som hannem faarestod, som Adam oc Eua haffue oss Alle tildrucket, oc som all Verden haffuer drucket for oss (vndertagen Enoch oc Elias, huilcke Gud optog til Himmelen met Siel oc Krop, til it sant Vidnisbyrd om Legemens opstandelse) huilcken Skaale wi oc skulle dricke i sin tid, kand ske snarer end wi troer. Den euige Gud giffuit, at det skeer vdi en god tid oc salig stund, Amen"

(bl. C2r).

Det førnævnte fra Peder Palladius citerede ordsprog er kun et af flere dagligdags billedsprog, som Thomissøn betjener sig af for at gøre foredraget levende:

"Det kan icke fejle, at den veed jo bæst aff Sorrig som Sorrigen haffuer i Hænde. Thi at den som selff haffuer forsøgt Sorrig oc banghed, oc fundet besynderlig Trøst aff Gud i Himmelen: Den veed bedre at trøste andre bedrøffuede Mennisker, end den som wforfaren er oc wforsøgt i alle maade. Saa lader nu Gud eder bidde i dette sure Æble..."

(bl. F2v).

Grev Günthers forbilledlige død skal få os til at grue mindre for døden, idet vi har venskab med livets fyrste og derfor det evige livs glæde optændt i hjerterne. Med billeder fra danskerens rejseliv til søs og studenterlivet i det fremmede og med fastholdelse og udnyttelse af metaforerne forklarer Thomissøn, at længslen efter det, vi har i vente, er længslen efter at komme hjem:

"Naar wi ere til Skibs, besynderlig vdi en stor Storm eller Modbør, oc wi see vore Venner segle i

it andit Skib for [foran] oss, som er bedre beseglet: Der som de komme førre ind i Haffnen end wi, da bande wi dennem icke derfaar, wi misunde dennem icke heller den glæde: Men wi ere glade der ved, oc tacke Gud, som haffuer saa vel hulpet [hjulpet] dennem, wi opueckis ocsaa til at ynske oc begære aff Gud i Himmelen, at hand ocsaa vilde føre oss vel til Land. Huad heller wi da sette paa Seglen [stoler på sejlet], eller sla it søfft meere vd [slår et svøft, dvs. reb, mere ud, for at give mere vind i sejlet], heller giøre den ene vending effter den anden, da giøris tiden oss lang, saa at wi megit heller vilde være paa Landit hoss vore Venner, end lengere met stor fare oc møye, arbeyde oc forsmectis paa Vandit. De som haffue studerit i Fremmede Lande, vide huorledis det gaar til, at Landemend [landsmænd] holde gierne der sammen, oc naar en aff dennem bliffuer hiemkaldet aff sine Forældre, da følge de Andre hannem nogen stund vd paa Veyen, oc da besnacke den store Lycke hand haffuer, at hand nu maa Vandre hiem, til sine kiere Forældre Slect oc Venner. Oc huer i sit sted siger. Gud giffuet, at det vaar mig saa nær, at ieg maatte ocsaa kaldis oc komme hiem, til mit Fæderne Land, oc en gong see mine Forældre Slect oc gode Venner, oc tale met dennem. Saa gaar det ocsaa til met oss Christne, naar alting er wde frest, da er det hiemme bæst: Wi ere i denne onde Verden, vdi langt større nød oc fare, end nogen Haffsnød være kand: Wi ere her fremmede Gæste. Derfaare skulle wi icke misunde vore Jeffnchristne den glæde, at de ved denne Legemens Død saa vel slippe ind i Himmerigs haffn, oc komme hiem til Jesum Christum: Men heller bede Gud, at wi ocsaa maatte forløsis, oc komme hiem til dennem, naar hans gode Guddommelige vilie tilsiger"

(bl. F7r-8r).

Den samme hjemlængsel kan den tidligere skolemester fra Ribe udtrykke med disse for ham nærliggende metaforer:

"Der faare skulle wi icke daarligen [på dårers vis] randsage, det som Gud icke haffuer obenbaret oss: Men heller stunde hiem til det Himmelske Vniuersitet, der som [hvor] wi skulle fuldkommelige see, høre oc forstaa dette oc alt andet gaat. Men i midler tid, skulle wi lade oss nøye her met, at wi aff Guds ord lære nogit at stamme oc staffue her om"

(bl. G2r).

I skildringen af Himmerigets evige glæde, hvor "alt det som Ont er, skal der ingenlunde findis: oc alt det som gaat er, skal der ingenlund fattis" (bl. G5r) udlægges Joh Åb 21,4 og Augustins ord om, "at det er oss lættre at sige, huad der icke er i det euige Liff, end huad der er. Der er ingen Død, der er ingen Graad, der er ingen mødighed, der er ingen Skrøbelighed, der er ingen hunger, ingen tørst, ingen Hede, ingen Forkrenkelighed, ingen Armod, ingen Sorrig, ingen bedrøffuelse" (bl. G5v). Denne udlægning, der kom til at afslutte Thomissøns forfatterskab, minder i flere detaljer om den særprægede anonyme "Om Himmerigs Rige saa ville wi tale", der får det sidste ord i *DdP*. Hvis denne salme, der i 1581 (som melodi til en skillingsvise, LN 441) omtales som "den gamle Vise: Om Himmerigis rige saa ville wi tale", skulle være forfattet af Thomas Knudsen i hans unge dage, betyder det, at *DdP* indledes med en oversættelse af Thomissøn og afsluttes med en af hans faders salmer. I så fald har faderen også med hensyn til sønnens sidste værk, *Trøst aff Gudsord*, 1573, været hans hjælper lige til det sidste.

Modtagelse

Det var mindetalen over den afdøde Christian III, der skaffede Thomissøn den unge konges gunst og den eftertragtede nøgleposition som sognepræst ved Vor Frue Kirke i København. At den unge forfatter lod talen trykke i Basel og derved skaffede sig adgang til en international læserkreds, fortæller lidt om ambitioner, der rakte ud over Ribe og omegn. Talen blev da også

genoptrykt i Frankfurt a. M. i 1567 og i Dresden 1594. Johannes Pratensis, Rasmus Katholm, Rasmus Christensen og Knud Bramsen kunne i 1563 forenes i en hyldest til den unge Daphnis, hvilket formentlig antyder en tidlig heldig digtning fra Thomissøns side. Men om den er blevet kendt ud over de nære venners kreds, er ikke til at vide. Op igennem 1560'erne blev der udgivet forskellige småting fra Thomissøns hånd. "En Christelig Bøn, dagligen at bede i denne farlige Krig" blev af biskop Hans Albertsen anset for god nok til at indgå i en samling bededagstaler i anledning af krigen, og siden udkom Thomissøns bøn separat, ligesom den blev indlemmet i Laurentz Benedichts *Nogle merckelige vdkaarne Bøner*, der udkom i 1570'erne og igen i 1599 hos Mads Vingaard. Men til den nye udgave af Alterbogen 1574, der rigtignok også udkom efter krigens afslutning, forbigik den nye biskop Poul Madsen bønnen til fordel for en ældre bøn "For then almene fred". De prøver på sin nye salmedigtning, som Thomissøn udgav op gennem 1560'erne, har sikkert bl.a. været taktiske følere, og reaktionerne har formentlig været opmuntrende. Kongebrevet af 5.11.1569, der oplyser, at bogen var blevet gennemset og godkendt af universitetets professorer, gav den færdige salmebog et monopol, som vist aldrig er blevet nogen anden salmebog til del. For det første skulle superintendenterne (dvs. biskopperne) se til, at kirkevægerne ikke bare indkøbte salmebogen til alle sognekirker i Danmark og Norge, men at den også med en jernkæde skulle lækkes til degnestolen, så den ikke kunne fjernes. For det andet skulle der drages omsorg for, at kun *DdP* og ingen anden salmebog måtte bruges i alle skoler. Ejheller måtte der forhandles andre salmebøger i hele riget end *DdP*. Det er tydeligvis kongens hensigt at lade den hidtidige salmebogsforvirring afløses af en uniformitet, der ville noget. Det er imidlertid et åbent spørgsmål, hvordan forarmede kirker og skoler skulle få råd til, efter seks års udmarvende krig, at efterkomme disse restriktive krav fra kongemagtens side? Kongebrevet har næppe heller befordret den store velvilje, endsige begejstring for den nye salmebog, der med et slag skulle overflødiggøre alle ibrugværende salmebøger. Men fordi ingen blev spurgt om deres mening, foreligger der heller ingen samtidige kilder til at kaste lys over eventuelle reaktioner på *DdP*.

I alt fald ikke førend Erik Dal i sin fortjenstfulde efterskrift fra 1968 til en faksimile af *DdP* kunne citere et forord til et salmebogsfragment (LN 1428a) fundet på Universitetsbiblioteket i Bergen. Fragmentet mangler titelblad og udgivernavn, men forordet er dateret "Kiøbenhaffn, Aar 1575, den 18. dag Aprilis", og en ikke navngiven udgiver beretter i jeg-form om "den Ny Psalmebog, som ieg effter min gunstige Herris, hederlig oc høylært Mands, Doctor Pouel Matssøns, Superintendentis i Sielands Stifft, mundelige befaling, oc hederlige Mands, Baltzer Kaussis, Borgeris oc Bogeførers i Kiøbenhaffn begiering, haffuer corrigert til Prenten, oc der indsæt de besynderligste oc almindelige Psalmer, som stode i de gamle Psalmebøger, oc nogle ny Psalmer, effter som leiligheden oc rommet vilde tilstede, for Vngdommen oc den Menige mand, for fattige Scholebørn, oc andre som icke kunde formaa at kiøbe den skøne store Psalmebog, huilcken hederlig oc høylært Mand, salige Mester Hans Thomissøn, met stort Arbeyde oc Vindskibelighed, for nogle Aar siden lod vdgaa ..." (Dal i: *DdP*, 1968, efterskrift s. 39).

Forordet meddeler altså, at der kun gik 19 måneder, efter at salmebogsredaktøren Thomissøn lukkede sine øjne, førend en ny alternativ salmebog stod foran sin udgivelse. Alt om kongebrevets monopolisering af *DdP* er glemt. Noget må være gået forud, som vi kun kan ane bag ordene om, at biskop Poul Madsen har givet en københavnsk udgiver en mundtlig og dermed ukontrollerbar, uofficiel og udateret opfordring til at udgive en salmebog, der er så billig, at den er til at komme i nærheden af for den jævne mand og fattige skolebørn. Underforstået er, at *DdP* har vist sig at være et alt for dyrt bekendtskab for andre brugere end de sognekirker, som udtrykkeligt havde fået pålagt at anskaffe *DdP* for at lænke kostbarheden til degnestolen. Hvornår Poul Madsen har givet sin mundtlige befaling, kan vi ikke vide. Men da en ny salmebog næppe kan færdigredigeres på 19 måneder, må det sikkert ret snart efter *DdP*'s udgivelse være gået op for biskopperne, at *DdP*'s salmebogsmonopol ville være

dræbende for salmesangen i både kirke, skole og hjem. Det er ovenfor blevet antydnet, at der kan have været spændinger mellem den lille inderkreds i hovedstadens gejstlighed og provinsens biskopper, der har været holdt uden for indflydelse. Det er formentlig denne spænding, der gav sig udtryk, da domkapitlet i Ribe underkendte kongens ønske om at lade Thomissøn vende tilbage som Poul Madsens afløser. Med Poul Madsen som ny biskop i København har der snart blæst andre vinde, og Thomissøn og hans salmebog er kommet i modvind. En ny gruppering af gejstlige får nu omsider en chance for at gøre sig gældende. En af disse gejstlige er Rasmus Hansen Reravius, der o. 1570 kom til København som kapellan ved Helliggeisthuset, og det viser sig at være ham, der får til opgave af samle og redigere den alternative billigsalmebog, der udkom i 1575 som del af en gudelig håndbog, der også omfattede evangelier og epistler, Kristi lidelseshistorie, Luthers katekismus og en bønnebog. Såfremt Reravius' *En Ny Psalmebog met Calendario* udtrykker imødekommenhed over for den kritik, der har lydt i begyndelsen af 1570'erne imod *DdP*, kan vi slå fast, at kritikken er gået på, at *DdP* var for dyr, og at køberne fik for lidt for pengene. Oktavstørrelsen har været for uhandy, hvorfor en duodez er at foretrække. For at billiggøre salmebogen blev noderne nu udeladt og typerne blev mindre.

Hvad salmebestanden angår skriver Reravius udtrykkeligt i sit ovenfor citerede forord, at han har "indsæt de besynderligste [vigtigste] oc almindelige Psalmer, som stode i de gamle Psalmebøger, oc nogle ny Psalmer, effter som leiligheden oc rommet vilde tilstede", dvs. at Reravius tager udgangspunkt og afsæt ikke i *DdP*, men i "de gamle Psalmebøger", den såkaldte Tausens salmebog, *En Ny Psalmebog medt flere Psalmer*, der kendes i udgaver fra 1553, 1556, 1558, 1566 og 1568. I forhold til denne udelader Reravius ni salmer. I forhold til *DdP* udelader han 73 salmer, dvs. 64 af de nytilkomne 147 salmer i *DdP*. Af Thomissøns egne 48 salmer udgår 15. Biskop Hans Albertsens "Jeg ved en vrt" og Vedels "Guds naade oc barmhiertighed" udgår. Det ligner altsammen en desavouering af Thomissøn og kredsen omkring ham. De fylder ganske enkelt for meget, og deres vægtfylde er for lille, synes kritikerne at mene. Også hvad dispositionen af *En Ny Psalmebog met Calendario* angår synes Reravius at have haft frit spil over for *DdP*, hvis B-udgave han benytter, og har i flere tilfælde ført salmer tilbage til den placering, de havde i Tausens salmebog. Elisabeth Crucigers "Herr Christ Gud Faders enborne Søn" gøres igen til adventssalme, og Simeons lovsang "Met glæde oc fred far ieg nu hen" (bl. 333v) rykkes atter frem til salmebogens begyndelse.

Denne antastelse af *DdP*'s monopol konfirmeredes fra højeste sted med et kongebrev, dateret Frederiksborg den 19.3.1575 (Rørdam i: *Ny Kirkehistoriske Samlinger*, bd. V, s. 879 f., og Rørdam: *Danske Kirkelove*, bd. II, s. 254 f.), hvor Frederik II tillader "vor bogtrykker i København" at trykke den salmebog i lille format tillige med evangelier og epistler og Luthers katekismus, som tidligere var i brug. Desuden forbyder kongen nu superintendenter og andre at hindre trykning og salg af nævnte lille salmebog. *DdP*'s salmebogsmonopol fik altså kun lov at gælde i fem år og fire måneder (Lyster i: *Hymnologiske Meddelelser* 1976, s. 82-89). Derefter blev salmebogsmarkedet frit, og det blev hurtigt ganske broget. Reravius' salmebog genoptryktes frem til andet årti af 1600-tallet og synes derefter at vige pladsen for en duodezudgave af *DdP*, der første gang så dagens lys i 1586 og atter i 1592 for efter en lang pause at vækkes til live af bogtrykker Salomon Sartor i 1617 for så at blive genoptrykt frem til 1663. Ved siden af dette frie marked med små salmebøger stod imidlertid *DdP* i oktavformat som den eneste officielt tilladte salmebog i kirke og skole i hele riget, og til dette brug genoptryktes den frem til 1634.

Forfatterskabets efterliv

Op gennem 1600-tallet optoges hele salmebestanden fra *DdP* i de såkaldte fuldkomne

salmebøger, der hen mod århundredets slutning rummede i alt 1007 salmer. Det siger sig selv, at blandt disse er også Thomissøns 39 oversættelser og 9 originale salmer. At Thomissøns navn og bedrift som salmebogsredaktør stadig holdtes i agt og ære, fremgår af Christian Cassubes *En ny oc fuldkommen Dansk Psalme-Bog, Hvorudi findis: Mester Hans Thomæsøns, sampt oc alle andre Danske Aandelige Psalmer oc Loffsange, aff D. Mart. Luth. oc atskillige andre gudfryctige fornemme lærde saavel Ædele som Uædelige Danske Mænds Skrifter oc Bøger colligerede oc sammensamlede*, 1661. Især forordets datering vidner om, at Thomissøn nu er blevet et begreb: "Dabam Hafniæ Pintze-Aften, 1661: Paa hvilcken dag 1561. Sal. Mester Hans Thomæsøn bleff kaldet til Sogneprest til vor Frue Kircke her i Kiøbenhaffn, som er nu 100 Aar siden."

Kingos *Dend Forordnede Ny Kirke-Psalme-Bog* 1699, der kan siges at være en slags statusopgørelse over det bedste af det bedste i den danske salmedigtning ved århundredets slutning, rummede 123 melodier til 300 salmer, medens *DdP* havde 203 melodier til 269 salmer. I Kingos salmebog er benyttet 89 melodier og 123 salmer fra *DdP*. Af disse 123 tekster tilhører 73 den gamle bestand fra før *DdP* og kun 50 kommer fra de nye tekster i *DdP*, hvoraf 10 er Thomissøns egne (ved "O Gud Fader din Soel" kaldes forfatteren M. Th. Hygom). Disse tal skal ses i forhold til, at der i *DdP* var 148 nye tekster og kun 121 gamle. Det gik med andre ord hårdt ud over de nye tekster fra *DdP*, først i Reravius' salmebog og nu også i Kingos salmebog.

Interessen for Thomissøns salmer har de sidste 200 år været jævnt stigende. Medens den rationalistiske *Evangelisk-kristelig Psalmebog* 1798 kun optog 5 salmer, var tallet med den voksende historiske interesse, især formidlet af Brandt og Helwegs antologi *Den Danske Psalmedigtning* I-II, 1846-47, steget til 9 i *Psalmebog til Kirke- og Huus-Andagt* 1856 og til 11 i *Psalme-Bog for Kirke og Hjem* 1899 for yderligere at stige til 13 i *Den Danske Salmebog* 1953.

I Norge optog M. B. Landstad i sin *Kirkesalmebog* Kristiania 1869 16 af Thomissøns salmer, medens A. Hauge i *Psalmebog for Kirke og Hus* Christiania 1873 kom op på 19. M. B. Landstads *Kirkesalmebog, revidert og forøket* Oslo 1924 bragte kun 7, og med *Norsk Salmebok* 1984 er Thomissøn repræsenteret med 2, begge for øvrigt kristeligt forandrede Mariaviser.

Ser vi på, hvilke salmer der er blevet optaget fra *DdP* i *Den Danske Salmebog* 1953, falder salmerne naturligt i disse fire grupper: Af førreformatoriske er der optaget 13, af Luthers egne salmer 19, af tyske lutherske salmer 16 og af danske lutherske salmer 6. Man kan diskutere, om den naturlige udvælgelse, tiden har foretaget, er hård eller ikke. Umiddelbart synes den hård. På den anden side: hvor mange antologier eller forfatterskaber overlever i 400 år med ca. 50 ud af 269 numre, næsten 20 procent? Uhyre få - traditionen har i vort tilfælde netop været meget stærk, og overlevelseshøjden usædvanlig. Resultatet modificeres dog af det faktum, at ordlyden af *DdP*'s originaler og oversættelser i mange tilfælde er dækket, ikke blot af jævn modernisering, men af subjektive nyformuleringer, hvis alt for bløde blomster dækker det solide gamle stramaj. Da salmer nu engang er brugskunst, skal man ikke beklage en sådan proces, blot man ved, hvornår det er Grundtvigs eller en af hans samtidiges romantiske diktion, man har for sig (Dal i: *DdP*, 1968, efterskrift s. 14-17; Malling: *Dansk Salmehistorie*, bd. VII, s. 301-303; Andersen i: *Hymnologiske Meddelelser* 1983, s. 77-79).

Tekstoplysninger

Nogen samlet udgivelse af forfatterskabet foreligger ikke.

Udgaven, der er anvendt i ADL, er Hans Thomissøns førsteudgave fra 1569 af *Den danske Psalmebog*, 1569 (forkortes i ADL *DdP*), i tre faksimileudgaver fra 1933, 1968 og 1997 (se endvidere bibliografien). I portrættet følges følgende henvisningspraksis til *Den danske*

Psalmebog følges i portrættet følgende henvisningspraksis:

De sider, hvor der ikke er bladtælling, men kun arktælling, hedder de første otte blade a1-a8, også selv om det kun er anført på blad a2, a3, a4 og a5. Derefter følger det næste ark, der hedder b. Det er ligeledes inddelt i otte blade, som kaldes b1-b8. Derefter følger c1-c8. Derefter et halvt ark, dvs. kun d1-d4.

Først derefter begynder selve bladtællingen oppe i øverste højre hjørne på højresiderne, også kaldet rectosiderne, hvorimod venstresiderne, versosiderne, ikke har tælling. Hvis man således skal angive det blad, hvor træsnittet med Jesu indtog i Jerusalem findes, angives det som *DdP* 1r (hvilket vil sige *Den danske Psalmebog*, blad 1 recto). Dette blads bagside kaldes *DdP* 1v. Thomissøn benytter i sit alfabetiske register at sætte punktum for recto og kolon for verso.

Forneden på blad 1r begynder en ny arktælling med store bogstaver. Først otte ark, der benævnes A1-A8, derefter B1-B8 osv. så langt alfabetet er, dvs. fra A til Z. Men da bogen er endnu langt større, begyndes derefter forfra med tællingen Aa1-Aa8, Bb1-Bb8 osv. frem til Zz1-Zz8, hvorefter arktællingen begynder forfra med Aaa1-Aaa8. Så langt bladtællingen i øverste højre hjørne række, dvs. fra blad 1 til blad 370, henvises der i portrættet ikke til arktællingen, men kun til den enklere bladtælling, altså 1r, 1v, 2r, 2v osv.

Ved henvisning til det register, der følger umiddelbart efter blad 370, mangler bladtællingen, og der henvises derfor igen til arktællingen, fx blad Aaa3r.

Tilgængelig for ADL er ud over *Den danske Psalmebog* desuden flg. tre korte tekster:

"En Christelig Bøn ... i denne farlige Krig. H. T.", 1564;

Mindedigtet "I Verden maatte ieg friste/ Oc see baade ont oc gaat", trykt sammen med Anders Sørensen Vedels ligtale over Johan Friis, 1571;

Et digt til læseren " Vilt du met sanden vide/ Huem Antichristen er", trykt i Anders Sørensen Vedels *Antichristus Romanus*, 1571.

Med LN + nummer anføres et skrift ved dets nummerering i Lauritz Niensens *Dansk Bibliografi. 1551-1600*, 1931-33. Optræder et dansk 1500-tals-skrift først i *Dansk Bibliografi. 1482-1600*, supplement ved Erik Dal, 1996, betegnes det med LN-nummer + bogstav.

Bibliografi

[Dansk Litteraturhistorisk Bibliografi.](#)

- [Thomissøns egne udgivelser](#)
- [Senere udgivelser af forfatterskabet](#)
- [Thomissøns utrykte forfatterskab](#)
- [Biografisk og litteraturhistorisk](#)
- [Thomissøns egne udgivelser](#)

Thomissøns egne udgivelser

Oratio de illustriss. principe ac domino, D. Christiano Tertio, Rege Daniae, & Noruegiae, &c. Qui obijt Calendis Ianuarij, Anno Christi 1559, ætatis uerò quinquagesimo sexto. Scripta à Iohanne Thoma Ripensi. 1560. Kolofonen oplyser: *Basileae, ex Officina Iacobi Parci, Anno M. D. LX.*

Mense Decembri. LN 1582. Se også Senere udgivelser nedenfor

"En Christelig Bøn, dagligen at bede i denne farlige Krig. H. T." i: *Enarratio Psalmi, XX. Exaudiat te Deus & c. In tres Conciones digesta, pro ministris verbi. In diebus precationum 14. 15. 16. Augusti scripta a Iohanne Albertio, Hafniæ, Excudebat Laurentius Benedict. 1564, bl. B9v. LN 311. Bønnen kendes dernæst separat som efterfølgende skillingstryk:*

En Christelig Bøn, Dagligen at bede i denne farlige Krig oc feyde. H. T. Prentet i Kiøbenhaffn, aff Matz Wingaardt [uden år, men skønnet o. 1570]. LN 1581. Se også Senere udgivelser nedenfor.

Den danske Psalmebog, met mange Christelige Psalmer, Ordentlig tilsammenset, formeret oc forbedret. Aff Hans Thomissøn. Prentet i Kiøbenhaffn, aff Laurentz Benedicht. Cum gratia et Priuilegio Serenissimæ Regiæ Maiestatis. Ifølge kolofon trykt i 1569. LN 1426, (forkortet DdP).

Den danske Psalmebog, met mange Christelige Psalmer, Ordentlig tilsammenset, formeret oc forbedret. Aff Hans Thomissøn. Prentet i Kiøbenhaffn, aff Laurentz Benedicht. Cum gratia & Priuilegio Sereni bimæ Regiæ Maiestatis.

2. udg. (udg. B) [1570-73]. LN 1427. Se også Senere udgivelser nedenfor.

"It Andet [nemlig mindedigt]" i: *En Predicken som skeede vdi Erlig Velbyrdig oc Gudfryctig mands, salige Johan Friis begraffuelse vdi Kiøbenhaffn, den nittende dag decembris, Aar effter Guds byrd M. D. LXX. Aff Anders Søffrinssøn Vedel. Kiøbenhaffn, Laurentz Benedicht. 1571. LN 1617. Mindedigtet på bl. M2v er et akrostikon over navnet IOHAN FRIS TIL HESLAGER fordelt på fem strofer a 4 linier og underskrevet "Iohannes Thomas". Den første strofe lyder: "I Verden maatte ieg friste/ Oc see baade ont oc gaat/ Huor den store Antichriste/ Aff Rom, bedreff stor spaat:" Derefter følger bl. M3r "It andet [nemlig mindedigt]" forfattet af Erasmus Catholmius, dvs. Hans Thomissøns ven og efterfølger.*

"Til Læseren. Vilt du met sanden vide/ Huem Antichristen er/ Som i disse siste tide/ Met sin Tirannij regær..." i: *Antichristus Romanus. Romske Paffuers leffnede oc gerninger, fra Apostlers tid indtil dette 1571 Aar, aff atskillige sandrue Historier vddragne: Huor vdaff huer mand kand lettelig see, huorledis den Romske Antichrist haffuer begynt sit Rige, oc siden det formered, indtil hans Skalckhed er obenbaret ved Guds Ords Tienere, oc hand maa nu snarlig foruente sit endeligt, formedelst Christi tilkommelsis obenbarelse. Anders Søffrenssøn Vedel. Kiøbenhaffn. M. C. LXXI. LN 1609. Digtet findes bl. (C)4v, er på 20 linier og underskrevet "Hans Thomissøn, Sognepræst til vor Frue Kircke i Kiøbenhaffn."*

Trøst aff Gudsord for dennem som aff deris Venners dødelig Affgang bedrøffuis, tilscreffuen Erlige oc Velbyrdige Frue Magdalene Banner. Aff Hans Thomissøn. Prentet i Kiøbenhaffn, aff Laurentz Benedicht. 1573. LN 1583. Se også Senere udgivelser nedenfor.

Senere udgivelser af forfatterskabet

Oratio de illustriss. principe ac domino, D. Christiano Tertio, ... Scripta à Iohanne Thoma Ripensi. 1560. Talen er optrykt tre gange. Dels i Simon Schards Tertius Tomus Orationum ac elegiarum funebrium, prosequens celebrationem memoriae, non tantum illustri bimorum Principum, Francofurti ad Moenum 1567 (eksemplar i Ratsbücherei Lüneburg sign. GDa 127.III og i Univ. Bibl. München sign. oktav Rhet. 185 (2), dels med titlen "Alia Oratio De Illustrissimo principe ac Domino, Domino Christiano III, Rege Daniæ & Norvegicæ, &c Autore Ioanne Thoma Ripensi" i: Orationes tres historicæ eruditæ, insignes et pathetica de optimo ac beat. ex hac vita discessu Christiani III. Daniæ etc. regis. Denuo recognitæ [ac ed. per Theoph.

Glaser], Dresdæ 1594, bl. D4 - H6, dels med titlen "III. Oration De Illustrissimo Principe Ac Domino, Domino Christiano III..." i Hans Grams udgave af Nic. Cragius' *Annalium libri VI. quibus Res Danicæ ab excessu Friderici I. ac deinde a Christiano III. gestæ ad annum usque 1550 enarrantur*, Hafniæ 1737, s. 435-62. Endelig findes den på dansk med titlen "III. Liigtale over den Stormægtigste Herre og Konge Kong Christian III. Konge til Dannemark og Norge etc. Forfattet af Hans Thomesen af Ribe" i oversættelsen af Niels Krags værk: *Den Stormægtigste Konge Kong Christian den Tredie, hans Historie. Overs. af Lat.* [af B. C. Sandvig], 1776, s. 435-458.

"En Christelig Bøn, dagligen at bede i [sic!] naar Krig oc Feyde er forhaanden. H. T" i: [*Nogle merckelige vdkaarne Bøner*], 1574-78, bl. S2v. LN 470.

[*Den danske Psalmebog, met mange Christelige Psalmer, Ordentlig tilsammenset, formeret oc forbedret. Aff Hans Thomissøn. Prentet i Kiøbenhaffn, aff Laurentz Benedicht. Cum gratia et Priuilegio Serenissimæ Regiæ Maiestatis.*] 3. udg. (udg. C) [1575], men de bevarede eksemplarer mangler titelblad og kolofon og trykkeår. LN 1428.

To Aandelige Viser: Den første, Vil Gud vor HERRE ey met oss staa. Den anden, Mit hierte hui gremmer du dig. Vdset paa Danske, aff M.: Hans Thomissøn. Prentet i Kiøbenhaffn, aff Matz Vingaard. 1576. LN 1656.

Trøst aff Gudsord for dennem som aff deris Venners dødelig Affgang bedrøffuis, tilscreffuen Erlige oc Velbyrdige Frue Magdalene Banner. Aff Hans Thomissøn. Prentet i Kiøbenhaffn, aff Laurentz Benedicht. 1577. LN 1584.

Den ny Danske Psalmebog, met mange Christelige Psalmer: Ordentlig tilsammenset, formeret oc forbedret Aff Hans Thomissøn. Oc nu paa Ny prentet igen, alle Gudfryctige Christne til nytte, gaffn oc gode Vdi Kiøbenhaffn, aff Laurentz Benedicht. 1592. Paa sin egen Bekostning, oc findis hoss hannem til kiøbs. Cum gratia & Privilegio Serenissimæ Regiæ Maiestatis. LN 1431.

- samme titel indtil ... gode. Derpå: *Met Kong: Majest: Beuilling. Kiøbenhaffn, Hoss Henrich Waldkirch, 1611. Medindb. er Nogle Vdualde Bøner. 1611.*

- samme titel indtil ... gode. Derpå: *vdi Kiøbenhaffn, aff Georgio Hantzsch. 1617. Paa Peder Anderssens Borgers oc Bogførers Bekostning, Oc sindis [sic!] hos hannem til kiøbs.*

- samme titel indtil ... Hans Thomissøn. Derpå: *nu paa ny igien offuerseet, oc met nogle Psalmer formeeret, alle Gudfryctige Christne til nytte, gode oc gaffn. Prentet i Kiøbenhaffn, paa Henrich Waldkirchs egen Bekostning. 1628.*

- samme titel som udg. 1628 indtil ... gaffn. Derpå: *Cum Gratia & Privilegio S. R. M. Prentet I Kiøbenhaffn, Hos Salige Henrich Waldkirchs Arffvinger, Anno M. DC. XXXIV [1634].*

Oktavudgave uden noder. De to bevarede eksemplarer - i UB København og UB Trondhjem - er begge fragmenter uden titelblad og kolofon. If. Dal biblgr. s. 33 og 69 er udgaven dat. til 1599-1619, trykt af Hans Stockelmann d. y. enten i København eller Helsingør.

En Ny Psalme-Bog. Som indeholder mange Christelige Psalmer oc Loffsange. Ordentlig tilsammenset Aff M. Hans Thomissøn. 1569. Met it Calendario. Oc nu paa det ny forbedret, Oc tryct vdi denne lille Form, Vngdommen oc den menige Mand til gaffn, oc gode. Aff Laurentz Benedicht vdi Kiøbenhaffn. 1592. Cum Gratia & Privilegio. Regiæ Maiestatis. LN 1432.

Af denne duodezudgave er kun 12 blade bevaret, bl.a. Benedichts forord dat. 12. marts 1592.

Man må formode, at ovenstående titel også er navnet på salmebogen i den duodezhåndbog, som Benedicht udgav allerede i 1586 og hvoraf der af salmebogen er bevaret 298 af 300 blade, idet de to første blade mangler. LN 1429. Sammenbundet med salmebogen har været *Evangelier oc Epistler*, Laurentz Benedicht 1586 (LN 583b) og *Enchiridion. En liden Catechismus*, Laurentz Benedicht 1586 (LN 1093) og *Passio. Vor Herris Jesu Christi Pinis oc Døds Historie*, Laurentz Benedicht 1586 (LN 446b) og *Jerusalems oc Jødernis Jemmerlige oc ynckelige Forstørring*, Laurentz Benedicht 1586 (LN 622b) og Rasmus Hansen Reravius' *En liden Bønebog* (LN 453b), der er defekt mod slutningen og derfor mangler angivelse af trykkested og -år.

En Ny Psalmebog: Som indeholder mange Christelige Psalmer oc Loffsange. Ordentlig tilsammen sæt Aff M. Hans Thomissøn, Met Calendario. Cum Privil. S. R. M. Prentet i Kiøbenhaffn, Aff Salomone Sartorio. Sammenbundet med *Søndagis oc hellige Dagis Epistler oc Evangelia*, Kiøbenhaffn, Aff Salomone Sartorio. aar 1638. *En liden Catechismus*, Kiøbenhaffn uden år. *Passio Vor HERRIS JESU CHRISTI Pjnīs oc Døds Historie*, Kiøbenhaffn. 1641. *Jerusalems, oc Jødernis Jemmerlige oc ynckelige Forstørring*, Prentet i Kiøbenhaffn, Aff Salomone Sartorio, B. *En liden Bønebog*, Kiøbenhaffn, 1641. Kolofon: *Prentet i Kiøbenhaffn, Aff Salomone Sartorio, Aar 1641. Oc findis hoss hannem sammesteds til kiøbs.*

Forud for denne udgave, der udmærker sig frem for andre ved et bevaret titelblad, er gået en række oplag, der nu kun kendes fragmentarisk og uden titelblad. Det gælder nedennævnte udgaver:

Defekt salmebog uden titelblad, trykkested og år. Sammenbundet med: *Søndagis oc hellige dagis, Epistler oc Evangelia*, Kiøbenhaffn, Aar 1617. *En Liden Catechismus*, Kiøbenhaffn uden år. *Jerusalems Oc Jødernis jemmerlige oc ynckelige Forstørring*, Prentet i Kiøbenhaffn, Aff Salomone Sartorio, B. *En Liden Bøneboog*, Kiøbenhaffn uden år. Kolofon: *Prentet i Kiøbenhaffn, Aff Salomone Sartorio, Aar 1620. Oc findis hoss hannem sammesteds til kiøbs.* Eksemplar i Univ. Bibl. Bergen Lib. rar 187.

Defekt salmebog uden titelblad, trykkested og år. Sammenbundet med: *Søndagis oc Hellige Dagis Epistler oc Evangelia*, Kiøbenhaffn, Salomon Sartor, Aar 1626. *En Liden Catechismus*, Kiøbenhaffn uden år. *Passio. Vor HERRIS JESU CHRISTI Pjnīs oc Døds Historie*, Kiøbenhaffn uden år. *Jerusalems, oc Jødernis Jemmerlige oc ynckelige Forstørring*, Prentet i Kiøbenhaffn, aff Salomone Sartorio, B. *En liden Bønebog*, Kiøbenhaffn uden år. Kolofon: *Prentet i Kiøbenhaffn, Aff Salomone Sartorio, Aar 1626. Oc findis hoss hannem sammesteds til kiøbs.* Eksemplar i Univ. Bibl. Göteborg Teol. Hymnol. Da.-no.isl.

Defekt salmebog uden titelblad, trykkested og år. Sammenbundet med: *Epistler oc Evangelier* uden sted og år. *En Liden Catechismus*, Kiøbenhaffn uden år. *Passio*, Kiøbenhaffn uden år. *Jerusalems Oc Jødernis jemmerlige oc ynckelige forstørring*, Prentet i Kiøbenhaffn, Aff Salomone Sartorio, B. *En Liden Bøneboog*, Kiøbenhaffn. Kolofon: *Pren[tet...] Aff S[alomon Sartor...] Oc [findis hoss...].*

Udgaven er i Erik Dals biogr. s. 47 forsøgsvis dateret til 1638. Den i salmebogen anvendte typografi viser imidlertid, at den må være trykt senest år 1625. Eksemplar i KB 4-181-8. Bog nr. 35.

Efter 1641 er bevaret følgende udgaver af duodezsalmebogen:

Defekt salmebog uden titelblad, trykkested og år. Sammenbundet med: *Søndagis oc hellige Dagis Epistler*, Kiøbenhaffn, Salomon Sartor, Aar 1644. *En liden Catechismus*, Kiøbenhaffn, 1644. *Passio Vor HERRIS JESU CHRISTI Pjnīs oc Døds Historie*, Kiøbenhaffn, 1644. *Jerusalems, oc*

Jødernis Jemmerlige oc ynckelige Forstørring, Kiøbenhaffn, 1644. Bønnebogens titelblad mangler. Kolofon: *Prentet i Kiøbenhaffn, Aff Salomone Sartorio, Aar 1644. Oc finds hoss hannem sammest[eds] til kiøbs*. Eksemplar i KB 4-181-8. Bog nr. 32a.

Defekt salmebog uden titelblad, trykkested og år. Sammenbundet med fragment af Epistler og Evangelier. *En liden Catechismus*, Kiøbenhaffn, 1644. *Passio Vor HErris JESu CHristi Pjnis oc Døds Historie*, Kiøbenhaffn, 1647. *Jerusalems, oc Jødernis Jemmerlige oc ynckelige Forstørring*, Kiøbenhaffn, 1644. *En liden Bønebog*, Kiøpenhaffn (sic!), 1644. Eksemplar i Univ. Bibl. Trondhjem.

En Ny Psalmebog: Som indeholder mange Christelige Psalmer oc Loffsange. Ordentlig tilsammen sæt Aff M. Hans Thomissøn, Met Calendario. Cum Privil. S. R. M. Prentet i Kiøbenhaffn, Aff Salomone Sartorio. Sammenbundet med: *Søndagis oc hellige Dagens Epistler*, Kiøbenhaffn, Aff Salomone Sartorio. Aar 1644. *En liden Catechismus*, Kiøbenhaffn, 1649. *Passio Vor HErris JESu Christi Pjnis oc Døds Historie*, Kiøbenhaffn, 1649. *Jerusalems, oc Jødernis Jemmerlige oc ynckelige Forstørring*, Kiøbenhaffn, 1649. *En liden Bønebog*, Kiøbenhaffn, 1649. Kolofon: *Prentet i Kiøbenhaffn, Aff Salomone Sartorio, Aar 1649. Oc findis hoss hannem sammesteds til kiøbs*. Eksemplar i Univ. Bibl. Oslo Blindern D 271.

Defekt salmebog uden titelblad, trykkested og år. Sammenbundet med: *Søndagis Oc hellige Dagens Epistler Oc Evangelia*, Kiøbenhaffn, Aff Salomone Sartorio, Aar 1644. *En liden Catechismus*, Kiøbenhaffn, 1649. *Passio Vor HErris JESu Christi Pjnis oc Døds Historie*, Kiøbenhaffn, 1649. *Jerusalems, oc Jødernis jemmerlige oc ynckelige Forstørring*, Kiøbenhaffn, 1649. *En liden Bønebog*, I Kiøbenhaffn, 1656. Kolofon: *Prentet i Kiøbenhaffn, Aff Salomone Sartorio, Aar 1649. Oc findis hoss hannem sammesteds til kiøbs*. Eksemplar i KB 4-181-8. Bog nr. 33.

En Ny Psalmebog: Som indeholder mange Christelige Psalmer oc Loffsange. Ordentlig tilsammen sæt Aff M. Hans Thomissøn Met Calendario. Cum Privil. S. R. M. Prentet i Kiøbenhaffn, Aff Melchior Martzan. *Sammenbundet med: Søndagis Oc hellige Dagens Epistler Oc Evangelia*, Kiøbenhaffen (sic!) Aff Salamone (sic!) Sartorio. Aar 1644. *En liden Catechismus*, Kiøbenhaffn, 1649. *Passio Vor HErris JESu Christi Pjnis oc Døds Historie*, Kiøbenhaffn, 1662. *Jerusalems, oc Jødernis Jemmerlige oc ynckelige Forstørring*, Kiøbenhaffn, 1662. *En liden Bønebog*, Kiøbenhaffn, 1662. Kolofon: *Prentet i Kiøbenhaffn, Aff Melchior Martzan Aar 1649. Oc findis hoss hannem sammesteds til kiøbs*. Eksemplar i KB 4-181-8. Bog nr. 34.

Defekt salmebog uden titelblad, trykkested og år. Sammenbundet med: *Søndages oc hellige Dages Epistler oc Evangelia*, *Prentet i Kiøbenhaffn Hos Hendrick Gøde, K. Maytt. oc Vniv. Bogtr. med K. Maytt. Privileg. oc findis hos hannem til Kiøbs, Aar 1663. Den liden (ellermindre) Catechismus*, Kiøbenhaffn. *Tryckt hos Henrick Gøde Kongl. M. oc Universitetz Bogt. 1663. Passio Vor HErris JESu Christi Pjnis oc Døds Historie, Med Kongl. May. Privilegio. Trøckt i Kiøbenhaffn hos Henrick Gøde. K. M. oc Univ. Bogt. Aar 1663. Jerusalems, oc Jødernis Jammerlige oc ynckelige Forstørring*, Kiøbenhaffn. *Tryckt hos Henrick Gøde, Kongl. May. oc Univers. Bogt. Aar 1663. En liden Bønnebog, Prentet i Kiøbenhaffn, Hos Henrick Gøde, Kongl. May. oc Univ. Bogt. oc findis hos hannem til Kiøbs, Aar 1663.*

Eksemplar i Univ. Bibl. Trondhjem An. 8. 0940.

"Hans Thomissøn (Joh. Thomæus)", nr. 98-139, i alt 42 af Thomissøns originale eller oversatte salmer aftrykt i *Den Danske Psalmedigtning, samlet og ordnet af Carl J. Brandt og Ludvig Helweg*, I-II, Kjøbenhavn 1846-47, bd. I s. 84-114. I bd. II s. XIII-XVIII er aftrykt *DdP's* titelblad

Hans Thomissøn,

og det meste af forordet.

"Hans Thomissøns salmebog", i *Den danske Menigheds Salmesang i det 16. Aarhundredes Slutning. En historisk Skildring af H. Nutzhorn*, 1918 s. 1-369. Salmerne i DdP aftrykkes og gennemgås.

Den danske Psalmebog, met mange Christelige Psalmer, Ordentlig tilsammenset, formeret oc forbedret. Aff Hans Thomissøn. Prentet i Kiøbenhaffn, aff Laurentz Benedicht.

Facsimileudgave I, 1933, med efterskrift af P. Severinsen.

Facsimileudgave II, 1968, med efterskrift af Erik Dal: "Hans Thomissøns salmebog 1569-1676. En almen orientering og en speciel bibliografi".

Facsimileudgave III, 1997, med ajourført efterskrift af Erik Dal.

Erik Dal og Ea Dal: *111 danske salmer. Udvalgt og kommenteret. Med tegninger af Sven Havsteen-Mikkelsen*, 1981, s. 30-40 [otte salmer fra Th].

Hans Christensen Sthens Skrifter I. En liden Vandrebog, udgivet af Jens Lyster under medvirken af Jens Højgård, 1994, s. 48-49, 108-150, 219-231, 255-158, 287-310 [29 salmer fra DdP via *En liden Vandrebog*, aftrykt og kommenteret].

Thomissøns utrykte forfatterskab

"Formula adhortandi ad poenitentiam et quasi excommunicandi impoenitentes, bis in anno usitata. M. Joh. Thomæ" [1569] i: Holger Fr. Rørdam: "Forhandlinger paa Roskilde Landemode 1554-69" i: *Ny Kirkehistoriske Samlinger* II, 1860-62, s. 509-511.

A. E. Erichsen: "Optegnelser af salmedigteren Mag. Hans Thomesen" i: *Kirkehistoriske Samlinger* 4. rk. I, 1889-91, s. 440-453.

"Hans Thomissøns Ordsprog", Kgl. Bibl. Kbh. ms. Rostgaard 218, kvart [o. 1600 og 1650] i: *Danmarks gamle Ordsprog* II, udgivet af Iver Kjær og John Kousgård Sørensen, (forkortet DgO II), 1977, s. 11-121. Disse såkaldte Thomissøns Ordsprog er næppe identiske med de *Proverbiorum Danicorum centurias aliquot*, der af Lyschander (Rørdam: *Kjøbenhavns Universitets Historie*, bd. I, s. 264) tillægges Thomissøn. Betegnelsen "Rostgaard nr. 422. 4" om denne ordsprogssamling (jf. Ehrencron-Müller: *Forfatterlexikon omfattende Danmark, Norge og Island indtil 1814*, bd. VIII, s. 200 og efter ham H.A. Hens i *Dansk biografisk Leksikon*, 3. udg., bd. 14, 1983, s. 471) må være en fejl.

Biografisk og litteraturhistorisk

"In obitum honestissimæ matronæ Margarethæ, natæ patre Laurentio Michaelis ciue Hafniensi, et coniugis doctissimi viri M. Johannis Thomæ Pastoris Hafniensis ad diuam virginem. Obiit Hafniæ anno 1562. 14. Septemb. Anno ætatis 17". Digt nr. 34 og 35 i: *Næniæ aliquot scriptæ ad ornatissimum virum D. Magistrum Georgium Boetium Agricolam Superintendentem Dioecesis Hathersleuiensis et Strandensis, et in aula Illustrissimi Principis ac Domini D. Johannis senioris Ducis Holsatiæ etc. fidelissimum concionatorem, Mæcennatem suum obseruandissimum. Autore Canuto Bramtio Hatherslebio. Witebergæ excudebat Johan. Schuuertel. Anno 1569.* Skriftet kendes ikke længere, men det er beskrevet og Knud Bramsens digte nr. 34 og 35 er af H. F. Rørdam aftrykt i *Kirkehistoriske Samlinger* 3. rk. I, 1874-77, s. 71 og

*Johannis Pratensis Arrhusii Daphnis. Seu votum in Nuptias clarissimi Viri M. Johannis Thomæ Ripensis, Ecclesiæ Hafniensis ad Sanctam Virginem Pastoris, & honestissimæ virginis Magdalenæ, natæ patre prudentissimo, Matthia Ancherio ciue Ripensi. Et alia Epithalamia Scripta ab Erasmo Catholmio, Erasmo Christierno Randrusiensi, & Canuto Bramtio Haderslebio. Hafniæ excudebat Laurentius Benedict. 1563. LN 1342. Jf. Karsten Friis-Jensen: "Syvårskrig og salmesang. En gendigtning af Johannes Pratensis' latinske hyrdedigt til Hans Thomesens bryllup 1563 i: *Museum Tusculanum* 57, 1987, s. 94-103.*

Themata Theologica, qvæ publice die secundo Iunij defendent tres viri, pietate, eruditione, & grauitate morum præstantes, Baccalaureatus gradu in Theologia decorandi. M. Iohannes Thomas, Pastor ad Diuam virginem. M. Erasmus Catholmius, Dialecticus Professor. D. Christophorus Knoff, Concionator Regius. Præsidente Nicolao Hemmingio, Doctore Theologiæ. Hafniæ, Excusa per Laurentium Benedictum. 1572.

Peder Terpager: *Ripæ Cimbricæ sev Vrbis Ripensis in Cimbria sitæ Descriptio*, 1736, s. 652-654.

Claus Christoffersen Lyschander: "De scriptoribus danicis libellus ordine alphabetico congestus", optrykt i Ernestus Joachimus de Westphalen: *Monumenta inedita rerum germanicarum præcipue cimbricarum et megapolensium*, Tomus III, Lipsiæ 1743. Optrykt i Holger Fr. Rørdams *Klavs Christoffersen Lyskanders Levned, samt hans Bog om Danske Skribenter*, 1868, s. 264-265.

Jens Worm: "Johannes Thomæus" i: *Forsøg til et Lexicon over danske, norske og islandske lærde Mænd*, Anden Deel, 1773, s. 476-477.

R. Nyerup og K. L. Rahbek: *Bidrag til den danske Digtekunsts Historie* I-IV, 1800-1808. Bd. I, s. 205-217.

Carl J. Brandt og Ludvig Helweg: "Hans Thomissøn" i: "Omrids af Forfatternes Levnetsløb" s. 23-24 i sammes: *Den Danske Psalmedigtning*, Første Deel, 1846.

C. J. Brandt: "Til den danske Psalmehistorie" i: *Kirkehistoriske Samlinger* I, 1849-52, s. 137-142 [kongebrev om *DdP* dat. Varberg 5. 11. 1569].

A. G. Rudelbach: *Om Psalme-Literaturen og Psalmebogs-Sagen, Historisk-kritiske Undersøgelser*, 1856, især s. 270-285.

Holger Fr. Rørdam: "Udtog af Konsistoriets Forhandlinger, 1543-1599" i: *Ny Kirkehistoriske Samlinger* I, 1857-59, s. 51 [Thomissøn, prof. Rasmus Katholm og hofpræsten Kristoffer Knoff modtager baccalaurgraden 10.6.1572].

Holger Fr. Rørdam: "De Danskes Studeringer i Vittenberg i Reformationstiden", i *Ny Kirkehistoriske Samlinger* 1. bd., 1857-59, s. 467 og 471.

Holger Fr. Rørdam: "M. Thomas Knudsen i Hygum" i: *Ny Kirkehistoriske Samlinger* II, 1860-62, s. 253-265.

Holger Fr. Rørdam: "Bidrag til M. Hans Tavsens Levnet" i: *Ny Kirkehistoriske Samlinger* III, 1864-66, s. 345 [Thomissøns bryllup 16. 11. 1561].

Holger Fr. Rørdam: "M. Morten Pedersens historiske Kalenderantegnelser" i: *Ny Kirkehistoriske Samlinger* III, 1864-66, s. 491 [Thomissøns fødsel 1. 3. 1532] og 501 [Thomissøns død 22. 9.

Hans Thomissøn,

1573].

Holger Fr. Rørdam: *Kjøbenhavns Universitets Historie fra 1537 til 1621* I-IV, 1868-77; bd. II, 1872, s. 736-41 [Mester Hans Thomesen] og 748 f. [Mester Povl Thomesen], og bd. IV, s. 172 nr. 115 [Frederik II's anbefaling af Thomissøn af 2.1.1561] og s. 210 nr. 144 [kongebrev af 12.1.1567 om at Niels Jespersøns gradual skal trykkes].

Holger Fr. Rørdam: "Et lille Bidrag til dansk Psalmehistorie" i: *Ny Kirkehistoriske Samlinger* V, 1869-71, s. 879-880 [kongebrev om små salmebøger af 19. 3. 1575].

J. Kinch: *Ribe Bys Historie og Beskrivelse*, I-II, 1869-84.

Holger Fr. Rørdam: "Mester Knud Bramsens "Nænia" i: *Kirkehistoriske Samlinger* 3. rk. I, 1874-77, s. 74 [sørgedigte over Margaretha Madsdatter 1562] og s. 75 [om bryllupsdigt 1563].

J. N. Skaar: *Norsk Salmehistorie*, Bergen 1879-1880, bd. I, s. 523-528 [liste over Thomissøns salmer s. 525-27] og II, s. 627.

Holger Fr. Rørdam: "Mag. Ægidius Lavritsens Optegnelser" i: *Kirkehistoriske Samlinger*, 3. rk., bd. IV, 1882-84, s. 41 f. [A.S. Vedels skolegang hos Thomissøn i Ribe].

Holger Fr. Rørdam: *Danske Kirkelove fra Reformationen indtil Christian V's Danske Lov. 1536-1683* I-III, 1883-89. Bd. II, 1886, s. 105-106 [kongebrev af 13.1.1568 om Vor Frue som mønsterkirke] og s. 135-137 [kongebrev af 5.11.1569 om anskaffelse af *DdP* og Jespersens Gradual] og s. 254-255 [kongebrev af 19.3.1575 om tilladelse til at trykke salmebøger i lidet format].

H. F. Rørdam: "Hans Thomesen" i: *Personalhistorisk Tidsskrift*, 6. Bd., 1885, s. 171-173.

C. J. Brandt: "Hans Thomissøns Salmebog (1569) i: *Vore danske Kirke-salmebøger fra Reformationen til Nutiden*, 1886, s. 9-14 i: *Smaaskrifter til Oplysning for Kristne*.

H.F. Rørdam: "Danske Studerende graduerede i Vittenberg i Reformationstiden", i *Kirkehistoriske Samlinger*, 4. rk., bd. III, 1893-95, s. 816-817.

H.F. Rørdam: "Hans Thomesen", i *Dansk biografisk Lexikon*, udg. af C. F. Bricka, XVII. Bd., 1903, s. 206-209.

Olaf Jæger: *Stamtavle over familierne Jæger i Norge*, 1917, s. 6.

"Hans Thomissøns salmebog" med kortfattet biografi i *Den Danske menigheds Salmesang i det 16. Aarhundredes Slutning. En historisk Skildring af H. Nutzhorn*, 1918 s. 1-5.

E. Abrahamsen: *Liturgisk Musik i den danske Kirke efter Reformationen*, 1919, s. 99-107.

Niels Møller: *Salmesprog og Salmetyper. En psykologisk Undersøgelse af Reformationsaarhundredets danske Menighedssang til og med Hans Thomissøns Salmebog*, 1923.

Bjørn Kornerup: *Vor Frue Kirkes og Menigheds Historie*, 1929-30, s. 250f.

H. Ehrencron-Müller: *Forfatterlexikon omfattende Danmark, Norge og Island indtil 1814*, bd. VIII, 1930, s. 198-200.

Hans Thomissøn,

Carl S. Petersen: *Den danske Litteratur fra Folkevandringstiden indtil Holberg i: Illustreret dansk Litteraturhistorie ved Carl S. Petersen og Vilhelm Andersen*, I, 1929, s. 293-296 [Hr. Michaels forlæg for Thomissøns "O Jesu hør mig for din Død"].

H. Grüner Nielsen om den såkaldte Thomissøns ordsprogssamling i *Danske Studier*, 1931, s. 110-113.

Niels Møller i: *Kirke og Folk* VII, 1931, s. 246-256, 257-263.

P. Severinsen: "Efterskrift til Facsimileudgaven af Hans Thomissøns Salmebog", 1933.

S. Widding: *Dansk Messe, Tide- og Psalmesang 1528-1573*, 1933, især vol. II s. 93-168.

Samme i *Luther-Jahrbuch* XVIII, München 1936, s. 97-144 (heri tabel over *DdP*'s tyske salmer).

Niels Møller og Jens Peter Larsen: "Hans Thomesen" i: *Dansk Biografisk Leksikon* XXIII, 1942, s. 530-535.

Oluf Friis: *Den danske Litteraturs Historie*, I, 1945, s. 316-318.

Bjørn Kornerup om "Hans Thomesen (Thomissøn)" i: *Ribe Katedralskoles Historie. Studier over 800 Aars dansk Skolehistorie*, 1947, s. 259-264.

Carl Brinkkjær: "Hans Thomissøn og hans tid" i: *Vartovbogen*, 1950, s. 101-121.

Jens Peter Larsen: "Et notationsproblem i Hans Thomissøns Psalmebog" i: *Natalicia musicologica Knud Jeppesen ... oblata*, 1962, s. 131-142.

Anders Malling: *Dansk Salmehistorie*, bd. I-VIII, 1962-1978, især bd. VII: "Hans Thomissøn" s. 297-303 [liste over Thomissøns salmer s. 301-03] og bd. VIII: "Hans Thomissøns salmebog", s. 41-68.

Erik Dal: "Hans Thomissøns salmebog 1569-1676. En almen orientering og en speciel bibliografi", 1968, efterskrift til faksimileudgave af *Den danske Psalmebog, met mange Christelige Psalmer, Ordentlig tilsammenset, formeret oc forbedret. Aff Hans Thomissøn*.

K.L. Aastrup: "Hans Thomissøns salmebog" i: *Vartovbogen* 1969, s. 43-51.

Anders Malling: "Hans Thomissøns tilføjelser i salmebogens 2. udgave" i: *Kirkehistoriske Samlinger* 1970, s. 46-52.

Erik A. Nielsen: "Den allerliffeligste Musica. Teologi og æstetik i Hans Thomissøns Psalmebog 1569" i: *Dansk Kirkesangs Årsskrift 1969-70*, 1971, s. 12-26.

Kaj Mogensen: "Messen i Hans Thomissøns salmebog" i: *Kirkehistoriske Samlinger* 1971, s. 100-129.

Erik Dal: "Efterskrift til en Thomissøn-efterskrift" i: *Festskrift Jens Peter Larsen, 1902 - 14. 6. - 1972*, 1972.

Jens Lyster: "Supplement til Hans Thomissøn-bibliografier. En nyligt fundet Thomissøn fra 1602" i: *Hymnologiske Meddelelser* 1973, s. 134-135.

Tove Villarsen: "Supplement til Hans Thomissøn-bibliografier. Cassube 1656 og Haberegger

Hans Thomissøn,

1665" i: *Hymnologiske Meddelelser* 1973, s. 136-138.

Jens Lyster: "Reravs salmebog 1575" i: *Hymnologiske Meddelelser* 1976, s. 78-89.

Peter Balslev Clausen, Jens Lyster og Tove Villarsen: "Davids salmer på dansk. Trykte gendigtninger indtil år 1700" i: *Hymnologiske Meddelelser* 1977, s. 108.

Jens Lyster: "Hans Thomissøns salmebog - mutatis mutandis. Et bidrag til Dansk Salmebogshistorie 1569-1608 i: *Hvad Fatter gjør ... Boghistoriske, litterære og musikalske essays tilegnet Erik Dal*, Herning 1982, s. 308-333.

Niels Knud Andersen: "Noter til Hans Thomissøns salmebog" i: *Hymnologiske Meddelelser* 1983, s. 68-84. Kurzfassung s. 84-85.

Allan Arvastson: "Thomissøns Psalmebog 1569 och två samtida svenska psalmböcker" i: *Hymnologiske Meddelelser* 1983, s. 86-87.

H.A. Hens: "Hans Thomesen (Thomissøn) i: *Dansk biografisk Leksikon*, 3. udg., bd. 14, 1983, s. 468-471.

"Salmesang og salmebøger" og "Fra svøb til svøbe: Salmens funktion" i: *Dansk litteraturhistorie 2. Lærdom og magi 1480-1620*, 1984, s. 166-169 og 176-178.

Niels Knud Andersen: "Svensk indflydelse i Hans Thomissøns salmebog" i: *Hymnologiske Meddelelser* 1985, s. 3-24.

Karsten Friis-Jensen: "Syvårskrig og salmesang. En gendigtning af Johannes Pratensis' latinske hyrdedigt til Hans Thomesens bryllup 1563" i: *Museum Tusulanum. Dansk tidsskrift for græske og latinske studier*, årg. 1987, s. 94-103.

Jens Lyster: "Reravs salmebog 1575. En alternativ halvofficiel billig salmebog for 400 år siden" i: *Hymnologiske Meddelelser* 1992, s. 152-165.

Jens Lyster: "Om Niels Jespersøns forsinkede Graduale og Hans Thomissøns salmebog. Nogle upåagtede Gradualer" i: *Hymnologiske Meddelelser* 1992, s. 195-207.

Jens Lyster: "Thomissøn 1586 - en gudelig håndbog. Om konkurrence på salmebogsmarkedet i 1500-tallet" i: *Hymnologiske Meddelelser* 1992, s. 208-213.

Jens Lyster: "Gamle danica m.m. på Gotland" i: *Hymnologiske Meddelelser* 1993, s. 232-233.

Jens Lyster: "Kommentar [til Sthens Vandrebogs tillæg med 28 salmer fra *DdP*, heraf følgende af Hans Thomissøns originale, oversatte eller bearbejdede tekster: "Allene til dig Herre Jesu Christ", "Mit haab oc trøst oc all tillid", "Jeg raaber til dig O Herre Christ", "Dig bede wi Børnene dine", "Herre Gud du være nu priset", "O Gud wi tacke oc loffue dig", "O Gud din godhed tacke wi", "Christe du est den klare dag", "Naar min tid oc stund er for haand", "Kom Gud skaber O hellig Aand", "Mit hierte hui gremmer du dig", "Vden Herren opholder vort Huss oc gaard", "Jeg vil mig Herren loffue", "Maria hun er en Jomfru reen", "Nu fryder eder alle Christne Mend" og "Herre Jesu Christ sand Mennisk oc Gud" i: *Hans Christensen Sthens Skrifter I. En liden Vandrebog* 1994, s. 287-310.

Jens Lyster: "Thomissøns salmebog 1569-1634. En bibliografi" i: *Hymnologiske Meddelelser* 1995, s. 211-226.

Jens Lyster: "Skillingsviser som kilder til Sthens salmer, og Sthens egne salmer som skillingsviser" i: *Hymnologiske Meddelelser* 2001, s. 253.

Behandlinger af enkelte salmer

Holger Fr. Rørdam: "Et Bidrag til den danske Psalmehistorie" [Knud Gyldenstjernes "O Gud vor Fader i euighed] i: *Ny Kirkehistoriske Samlinger* IV, 1867-68, s. 428-435.

H. Grüner Nielsen: *Danske Viser fra Adelsvisebøger og Flyveblade 1530-1630*, 4. Bind, 1913-1919, s. 155-163 [Erick Krabbes salme "O Mennisk begræd din Synd saa stor"].

Henry Bruun: *Den middelalderlige dagvise*, 1965 i: *Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning* Nr. 257.

Allan Arvastson: "Namnet Den gamle christelige dageuise" i: *Imitation och förnyelse. Psalmhistoriska studier*, Lund 1971, s. 35-40.

Anders Malling: "Hvi tratzer du? Hans Thomissøns gendigtning af Ps. 52" ["Hvi tratzer du oc berømmer dig"] i: *Hymnologiske Meddelelser* årg. 1 nr. 5, 1972, s. 20-21.

Hans Kuhn: "A Christian Dawn-Song from Scandinavia" i: *Parergon. Bulletin of the Australian and New Zealand Association for Medieval and Renaissance Studies* nr. 14, 1976, s. 3-22. Heri s. 3-6 om Thomissøns "Den gamle Christelige Dageuise".

Jens Lyster: "Zwingli i Thomissøns salmebog 1569?" ["Herre Gud hielp mig, ieg raaber til dig"] i: *Hymnologiske Meddelelser* 1981, s. 47-53.

Bent Noack: "Om Himmerigs Rige. Et par bemærkninger til nr. 658" ["Om Himmerigs Rige saa ville wi tale"] i: *Hymnologiske Meddelelser* 1984, s. 25-36. Kurzfassung s. 37.

Jens Lyster: "Sthen og dagvisen" ["Den signede dag som wi nu see"] i: *Hans Christensen Sthens Skrifter I. En liden Vandrebog, udgivet af Jens Lyster under medvirken af Jens Højgård*, 1994, s. 219-231.

Jens Lyster: "Om Himmerigs rige vi tales ved. Tilegnet salmebogskommissionen" i: *Hymnologiske Meddelelser* 1995, s. 180-183.

Lundgreen-Nielsen, Flemming: "Hellere bedrøve end bedrive i 'Om Himmerigs rige vi tales ved'" i: *Hymnologiske Meddelelser* 1996, s. 52-53.

Jens Lyster: "Dr. Paul Ebers bøn om en salig død" [om salmen "Herre Jesu Christ sand Mennisk oc Gud] i: *Ord, Sprog oc artige Dict. Et overblik og 28 indblik 1500-1700. Festskrift til Poul Lindegård Hjorth*, 1997, s. 127-155.

Jens Lyster

Jens Lyster (f. 1942) er sognepræst, mangeårig redaktør af *Hymnologiske Meddelelser* og lærer i hymnologi på Pastoralseminariet.
Medlem af DSL siden 1978.